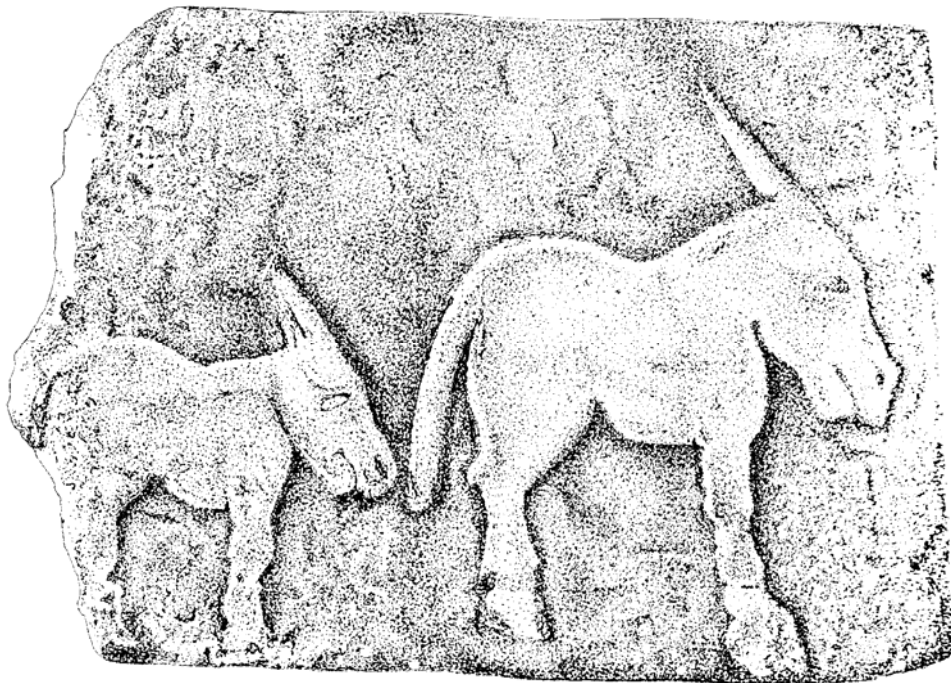

El món simbòlic dels Ibers a través de les representacions zoomorfes

**Francesc Montserrat Sanahuja
NIUB 108902840**

**Treball de Final de Grau
BLOC 1: Prehistòria i Història Antiga
Tutor: Víctor Revilla Calvo**

Índex

Índex	1
Introducció	2
Limitació geogràfica i cronològica d'aquest estudi	3
Mètode de treball	5
Observacions prèvies	6
Pozo Moro	9
Cerrillo Blanco de Porcuna	11
Elx	13
El Cigarralejo	15
Comparativa dels quatre jaciments	18
- Materials i dimensions	18
- Representacions	19
Conclusions	21
Annexos	23
- Imatges	23
- Fitxes	25
Bibliografia	103

Introducció

El present treball respon d'entrada a un interès personal en el que hom anomena pobles ibers, especialment pel que fa a la part relativa al seu món simbòlic. L'elecció del tema i el seu enfocament es deu en gran mesura en el que podria semblar una contradicció a primer cop d'ull. Existeix una extensa bibliografia referent als ibers, s'han investigat de manera exhaustiva i les bases de coneixement estan ben definides, fet que contrasta amb una investigació que no només és encara viva sinó que cada cop és més dinàmica; s'estan desenvolupant noves recerques contínuament i és un camp molt fèrtil per a la producció de noves hipòtesis. L'altra motivació està relacionada amb l'objecte d'estudi, és a dir el món simbòlic dels pobles que habitaven la Península Ibèrica fa més de dos mil cinc-cents anys, és la que ens obligarà a enfrontar-nos a diverses qüestions relatives a la seva mentalitat. Com veien el món simbòlic? Com el representaven? És a dir, com plasmaven plàsticament els seus mites? La dificultat afegida per estudiar aquests temes és que es tracta de pobles que no han deixat fonts escrites que nosaltres siguem capaços de desxifrar, i per tant hem de cenyir-nos a les evidències materials.

Intentarem accedir a l'objecte d'estudi a través de l'anàlisi de diverses representacions zoomorfes que ens han arribat a través del registre arqueològic. En primer lloc constatem que les tipologies materials són molt variades, tant pel que fa a materials com a utilitat: relleus, ceràmiques, escultura o decoracions d'utilatge i armament entre d'altres. És per això que em cregut convenient centrar l'estudi en una sola tipologia d'objecte per tal de poder sistematitzar-ne l'anàlisi i aprofundir més en la informació que ens proporciona. D'aquesta manera posteriorment es podrà aplicar el mateix mètode a d'altres tipologies en futurs estudis que complimentin amb noves dades el que ara ens ocupa. Així doncs, considerem que l'escultura, exempta, baix relleu o alt relleu, sigui en materials nobles o no i independentment de les seves dimensions, és el tipus de peça arqueològica més apropiada per a dur endavant el present estudi.

En aquest treball no analitzarem els animals amb presència més reduïda en les representacions zoomorfes i ens centrarem en l'estudi dels següents grups donada la seva abundància i la qualitat de les seves representacions: els bòvids, els èquids, els

cànids (tant gossos com llops), les feres (com els lleons i els ossos) i els animals fantàstics. Deixem de banda doncs les aus o els ovi-caprins.

L'objectiu final del present estudi és verificar la hipòtesi de viabilitat d'un tipus concret d'evidència arqueològica com a eina per a discernir el món simbòlic d'una cultura en concret, fent servir l'escultura zoomorfa com a base per desenvolupar un mètode de treball que ens permeti confirmar o desmentir aquest supòsit.

Limitació geogràfica i cronològica d'aquest estudi

L'àmbit geogràfic d'aquest estudi sobre l'escultura zoomorfa es concreta en les àrees iberes de la Península Ibèrica, és a dir, la part oriental i meridional des dels Pirineus fins a l'actual Andalusia (a excepció de la seva àrea més occidental). Tot i que hi ha certes discrepàncies sobre el què podem considerar iber¹ nosaltres els buscarem exclusivament a la Península Ibèrica deixant de banda les Illes Balears i els territoris al nord dels Pirineus.

Expressament omitim també als pobles indoeuropeus com ara els celtibers, els carpetans, els vetons i els lusitans, entre d'altres, que ocupen la part central, occidental i septentrional de la Península Ibèrica. Som així mateix conscients que alguns grups ibers havien estat influïts pels pobles celtes, sobretot a l'àrea de l'actual Catalunya², on algunes tipologies materials com l'armament eren models adaptats de cultures foranes³. Per tant ens cenyirem a tres elements: el context geogràfic ja mencionat, el context cultural i el context ètnic.

En referència al marc cronològic adoptarem un interval temporal entre els s. VII i III a.n.e. com al període que considerarem iber^{4 5}, a través del qual podem distingir les

¹ SALINAS DE FRÍAS, M., *Los pueblos prerromanos de la Península Ibérica*, Akal, Madrid, 2010 pp. 63-65.

² SALINAS DE FRÍAS, M., 2010, Op. Cit. pp. 65-72.

³ QUESADA SANZ, F., *Armas en la antigua Iberia, de Tartessos a Numancia*, La Esfera de los Libros, Madrid 2010, pp. 42-48.

⁴ ALMAGRO, M., ARTEAGA, O, et al., *Protohistoria de la Península Ibérica*, Ariel, Barcelona, 2001.

cultures durant la primera edat del ferro a la Península Ibèrica fins el període immediatament prerromà immediat, donat que la influència romana en la organització social i en el sistema de creences dels pobles ibers és massa important com per donar una continuïtat acceptable a l'estudi.

Pel que fa al mot "Iberia" hom tendeix a identificar-lo com una denominació que a l'antiguitat es donava a la totalitat de la Península Ibèrica, i això no era això no era d'aquesta manera ni tan sols a les fonts coetànies. Sabem que Polibi (s. II a.n.e.) identificava Iberia amb la part de la península que tenia contacte amb la mar Mediterrània^{6 7}. No és fins Estrabó (s. I a.n.e. – s. I) que el nom es fa extensiu a la resta del territori, ara sota control romà⁸, i ell mateix puntualitza en la seva obra que la denominació original indicava un territori que traspassava els Pirineus i arribava fins al riu Ròdan. Aquest extrem el podem contrastar de forma coincident amb la obra del s. IV a.n.e. *Ora Maritima*, de Aviè, qui possiblement va fer servir per documentar-se un periple massaliota del s. VI a.n.e.⁹

Donat un interval cronològic entre el s. VII i el III a.n.e., i prenent com a referència el marc geogràfic que ens indiquen les fonts clàssiques, només ens queda decidir quin es el tret fonamental d'allò que anomenem pobles ibers. Culturalment, el més destacat era la llengua compartida, una llengua comuna entre la zona que va de l'Alta Andalusia fins els Pirineus passant per el litoral, fet documentat per la trobada de més de mil cinc-cents textos epigràfics encara no traduïts però dels quals se'n coneix el valor fonètic.¹⁰ Un altre cultural, en aquest cas material, és on els ibers son més de difícils d'emmarcar, doncs si bé ens cenyim a l'anomenada "Iberia Estricta" (on es compartia la mateixa llengua), hi ha segurament tantes diferències com similituds. Les tipologies materials son el molts casos compartides: àmfores, panòplia i/o objectes d'ús quotidià. En d'altres, però, com és el cas de l'escultura en pedra, al nord de l'actual Sagunt és pràcticament inexistent i a l'àrea meridional es abundant i sovint de caràcter brillant. Ètnicament el concepte de iber resulta complicat de defensar com una unitat, ja que fins

⁵ GRACIA, F. MUNILLA, G., *Protohistòria, pobles i cultures de la Mediterrània entre els segles XIV i II a.C.*, Edicions UB, Barcelona, 1997 pg 390.

⁶ SALINAS DE FRÍAS, M., 2010, Op. Cit. pg 63.

⁷ SANMARTÍ, J., SANTACANA, J., *Els ibers del nord*, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 2005, pg. 23.

⁸ ESTRABÓ (GOMEZ ESPELOSÍN, J. Trad.), *Geografía de Iberia*, Alianza Editorial, Madrid, 2009, pg. 271 (Geografía (III, 4, 19)).

⁹ SANMARTÍ, J., SANTACANA, J., 2005, Op. Cit. pg. 64.

¹⁰ SANMARTÍ, J., SANTACANA, J., 2005, Op. Cit. pp. 26-28.

i tot a les fonts clàssiques identificaven diversos i diferenciats grups al territori d'Iberia. Grups que si bé en ocasions s'identificaven amb un poder territorial, de vegades es trobaven fragmentats en diversos territoris sota el control d'una ètnia en concret però amb diferents centres de poder¹¹. És per això que el concepte clau per definir el que és o no és iber per a nosaltres és el de la llengua, i ens cenyirem la "Iberia Estricta" com a marc geogràfic per al nostre estudi, que compren el llevant i el sud peninsular.

Amb les premisses establertes s'ha decidit estudiar quatre jaciments concrets que hem considerats representatius dins de les limitacions geogràfiques i cronològiques anteriorment exposades. Pozo Moro (Albacete), El Cerrillo Blanco (Jaén), El Cigarralejo (Múrcia) i Elx¹² (Alacant) ens ocupen tota la seqüència cronològica i són representatius per la seva importància en el territori on es troben. Per tant estarem treballant l'àrea que en la antiguitat es trobava dominada pels grups ètnics identificats com a túrduls, edetans, oretans i contestans^{13 14}).

Mètode de treball

Per poder dur a terme l'estudi tal como s'ha proposat calia tenir primer una eina accessible i versàtil amb la que gestionar les dades a analitzar. La solució implementada passa per la confecció d'una base de dades i fitxes individuals per a cada peça a estudiar, de manera que un cop acabada disposarem d'una classificació de les peces trobades a cada un dels jaciments proposats.

El mètode idoni de procedir seria poder observar les peces personalment, desplaçant-se al museu que les custodii, però davant de la dificultat que això comporta recorrerem a fonts bibliogràfiques que hagin publicat el material que nosaltres hem d'estudiar.

¹¹ SANMARTÍ, J., SANTACANA, J., 2005, Op. Cit. pp. 231-38.

¹² Annexos, Figura 1.

¹³ SALINAS DE FRÍAS, M. 2010, Op. Cit. pp 39-34, 63-65. Considerem que els turdetans son un poblè diferenciat dels túrduls i que els bastetans es troben més al sud dels jaciments proposats.

¹⁴ Annexos, Figura 2.

Els elements que s'han considerats necessaris que figurin a la base de dades han estat triats per facilitar una ràpida identificació de la peça en qüestió. Inclou una descripció breu de la peça (ús i tipus d'animal si es coneixen, com per exemple Cavall Votiu o Escultura de Lleó), una imatge el més clara possible de l'objecte, el material, la tipologia animal (èquid, cànid, bòvid, fera o animal fantàstic), el jaciment de trobada i la localització dins del mateix, la seva cronologia, les seves dimensions i un nombre identificatiu o ID. S'ha considerat necessari afegir a aquests camps la bibliografia de la qual hem extret les dades i anotacions generals sobre l'estat de la peça i les seves particularitats.

Extreure'm les imatges dels recursos bibliogràfics on han estat publicades. En el cas de duplicitat, això és: diverses versions de la imatge o diversos recursos on la trobem, optarem per un criteri de claredat donant preponderància al dibuix sobre la reproducció fotogràfica. Pel que fa a la resta de dades procurarem sempre seguirem en tot el possible les reflexions i conclusions dels arqueòlegs que van documentar cada peça.

Amb la base de dades complerta i les peces analitzades individualment en l'aspecte merament formal i de conservació, disposem de dades suficients per començar una revisió analítica en conjunt del que esperem extreure una primera sèrie de noves dades impossibles d'obtenir i comprovar en una sola peça fora de context. Aquest procediment es repetirà per a cada jaciment i n' extreure'm un resultat separat per cadascun d'ells. Aquestes conclusions, les dades sorgides de l'anàlisi són el que ens permetrà comparar els jaciments entre sí per tal de comprovar si les hipòtesis sobre la viabilitat de l'escultura zoomorfa com a evidència arqueològica útil per a l'estudi del món simbòlic iber poden ser verificades.

Observacions prèvies

Es preceptiu que abans de començar l'anàlisi tinguem en compte una sèrie de qüestions bàsiques. Per tal de poder analitzar, ni que sigui de manera indirecta, el món simbòlic d'un poble, hem de tenir un marc de les seves creences i la seva mentalitat.

Pel que fa a la organització de les creences dels pobles ibers podem buscar paral·lels en aquells pobles que hi van estar en contacte, és a dir, la Mediterrània. Un tret en comú és l'explicació de tot el que passava a través de mites de caràcter sagrat¹⁵. Tot i que cada poble tindria els seus propis mites es pot identificar una base comú en la organització dels mateixos¹⁶.

En el món iber no trobem evidències de sacrificis rituals en santuaris: als espais identificats com a tals hi manquen altars i espais per desfer-se de les restes de la víctima¹⁷. És coneixen però sacrificis fundacionals, per les restes d'animals enterrades sota els edificis¹⁸, i en d'altres casos evidències d'animals en tombes, vinculades a restes culinàries fruit d'un banquet funerari¹⁹.

És significatiu el fet que no es poden identificar divinitats associades amb els cavalls, com es el cas de la celta Epona²⁰, però les restes d'unes brides trobades a Cancho Roano així com relleus trobats a diferents punts de la Península, com ara Villaricos a Almeria, posen en evidència l'existència d'un *despotes theron*, que dins del culte iber representaria la divinitat "civilitzadora", el domador de les besties, representat en aquest cas com un domador de cavalls (*despotes hippon*²¹) i com a complement/oposició a les diferents *potnia theron* que també s'han trobat però que domina sobre besties salvatges. Pel poc que sabem podem deduir que hi hagué una associació entre el cavall i una divinitat, les atribucions de la qual no podem delimitar degut a l'absència de fonts escrites que es poguessin interpretar. No obstant, aquesta relació tant directa amb una divinitat ajudaria en el paper de pertinença de prestigi que tenia el cavall en la cultura ibèrica²².

¹⁵ ARANEGUI GASCÓ, C., *Los Iberos ayer y hoy*, Marcial Pons, Madrid, 2012, pg. 147.

¹⁶ ARANEGUI GASCÓ, C., *Los Iberos ayer y hoy*, Marcial Pons, Madrid, 2012 pg. 147-151.

¹⁷ BLÁZQUEZ, J.M., *Las religiones de los pueblos de la España Antigua*, Religiosidad hispana prerromana, Editorial Biblioteca Nueva, Madrid 2001, pp. 69-72.

¹⁸ GÓMEZ, X., "Fetos de équido en Els Vilars (Arbeca, Lleida): un nuevo tipo de deposición animal en hábitat durante la Primera Edad del Hierro en Cataluña". A: QUESADA, F. i ZAMORA, M. (eds): *El caballo en la Antigua Iberia: estudios sobre los équidos en la Edad del Hierro*, Real Academia de la Historia, Madrid, 2003.

¹⁹ SAN NICOLAS PEDRAZA, M.P., RUIZ BREMÓN, M., *Arqueología y antropología ibéricas*, Uned ediciones, Madrid, 2000. pg. 161.

²⁰ GREEN, M. *Animals in celtic life and myth*, Taylor & Francis, Nova York, 2002.

²¹ CHAPA BRUNET, T., *La escultura ibérica zoomorfa*, Ministerio de Cultura, Madrid, 1985. pg. 179.

²² CHAPA BRUNET, T., 1985, Op. Cit. pp. 174-178.

Els braus, animals vinculats al poder de fecundació i per extensió al més enllà²³ són presents en representacions en tot el territori iber. Tot i aquests atributs és poc probable que existís una deïtat-brau²⁴ i que aquest tingués valor com a ofrena. El culte al brau és un dels cultes més estesos per la Mediterrània de l'antiguitat i en el cas de la Península Ibèrica es coneixen representacions des del paleolític²⁵. Tot i això és un animal que mai es va divinitzar, és a dir, que no representava directament un deu, encara que durant el període iber pogués estar vinculat a alguna divinitat²⁶.

Les imatges de feres es troben esteses per tota la Mediterrània però es un tema en el que el volum de monografies es escàs. Així mateix, els lleons i d'altres feres són molt rarament trobats en el seu context²⁷, fet que dona especial valor a la troballa de Pozo Moro que analitzarem més endavant. A la Península Ibèrica les escultures de lleons es poden dividir en dos grups: Un grup antic d'influència orientalitzant i un grup més tardà amb trets hel·lenístics²⁸. Per comprendre l'origen d'aquestes influències i la presència del lleó en l'imaginari de la península, on l'animal no hi és present, cal tenir en compte les influències dels grups colonitzadors grecs i fenicis²⁹. El simbolisme associat al lleó a l'àrea de la Mediterrània és el d'animal protector de les tombes, però només d'aquells qui es poguessin costejar un escultor.³⁰

Dels animals proposats per estudi, els cànids (gossos i llops) són els més escassos pel que fa a escultura a la península, però el context general de la Mediterrània es prou abundant³¹ on té un àmbit de representació eminentment funerari. El llop s'associa a la mort com a animal salvatge carnívor i el gos a través del món de la caça, activitat representada sempre en context funerari en l'antiguitat³².

Hem deixat al final els animals fantàstics no per la seva escassetat o abundància, sinó per dues raons primordials. Primerament, tot i no existir en la realitat aquests animals

²³ BLÁZQUEZ, J.M., 2001, Op. Cit. pg. 245.

²⁴ BLÁZQUEZ, J.M., 2001, Op. Cit. pp. 245-246.

²⁵ BLÁZQUEZ, J.M., 2001, Op. Cit. pp. 249-250.

²⁶ BLÁZQUEZ, J.M., 2001, Op. Cit. pg. 251.

²⁷ CHAPA BRUNET, T., 1985, Op. Cit. pg. 135.

²⁸ CHAPA BRUNET, T., 1985, Op. Cit. pp. 136-143.

²⁹ CHAPA BRUNET, T., 1985, Op. Cit. pg. 144.

³⁰ CHAPA BRUNET, T., 1985, Op. Cit. pp. 148-149.

³¹ CHAPA BRUNET, T., 1985, Op. Cit. pg. 194.

³² CHAPA BRUNET, T., 1985, Op. Cit. pg. 201.

eren ben reals per als ibers, formaven part del món de les creences i per tant part integrant dels mites que formaven el seu imaginari col·lectiu. Seguidament, és alhora una bestia apotropaica (en el mateix sentit que les feres), animal psicopomp (ajuda als difunts a arribar a l'altre món) i finalment part integrant de les grifomàquies, on el seu paper es ser derrotats per un heroi, que d'aquesta manera es legitima a ulls dels observadors de les imatges.

Pozo Moro

Pozo Moro es troba al terme municipal de Chinchilla de Monte-aragón, a la província d'Albacete. La seva situació elevada domina sobre un corredor natural entre serralades³³ que fa de via de comunicació entre les costes del sud-est de la península i Andalusia. Es un espai sec on és important el control de l'aigua i el jaciment és proper a l'únic espai humit que no s'asseca a l'estiu³⁴.

Es tracta d'una necròpolis utilitzada durant un llarg període de temps articulada entorn del monument turriforme de principis del s. V a.n.e. Aquest monument el més antic i més ben conservat de l'art ibèric, almenys que s'hagi documentat fins a dia d'avui. En principi es tracta d'un altar dinàstic convertit en tomba en una segona etapa immediata. Posteriorment al monument i fins al s. III a.n.e., moment en el qual s'abandonarà definitivament, es desenvolupa un complex de tombes menors, possible reflex de fenomen clientelar en la organització social³⁵.

S'han seleccionat per a l'estudi les imatges zoomorfes del monument turriforme, amb cronologia de principis del s. V a.n.e. seguint els criteris exposats a l'inici. El monument es va esfondrar degut a problemes constructius en un lapse de temps relativament curt, fet que va provocar la conservació del seu sòcol i la reutilització dels seus carreus en les tombes de la necròpolis. Centrarem el nostre interès en els quatre lleons de caràcter

³³ CHAPA BRUNET, T., 1985, Op. Cit. , pp. 123-137.

³⁴ CHAPA BRUNET, T., 1985, Op. Cit.

³⁵ GRACIA ALONSO, F. (Coord.), *De Iberia a Hispania*, Ariel, Madrid, 2008.

orientalitzant³⁶ (neo-hitita³⁷) que formaven part de les cantonades a la base del monument. Hi ha altres evidències d'escultura zoomorfa però o bé queden fora del marc d'estudi (els senglars dels relleus) o bé son massa fragmentaris com per poder identificar-los amb certesa (possible centaure en fragment de relleu³⁸, figura 3). Finalment destacar la presència d'un empedrat en forma de pell de brau que emmarca el monument, una mostra més de l'aspecte orientalitzant del conjunt.

Les peces que hem considerat per a l'estudi son quatre carreus en pedra calcària esculpits en alt relleu amb la forma de lleons, situats sobre els tres graons que formaven la base del monument i a la base de la torre, és a dir, eren elements constructius del monument. Cada lleó, d'unes dimensions conservades de entre 109 i 120 cm. de llargària, es troba orientat de manera oposada al de l'angle contrari. Els trets generals comuns que trobem en les quatre referències (ID 070, 071, 072 i 073) és que es troben ajaguts sobre les quatre potes, amb el cap aixecat. En les ID 070, 071 i 072 podem observar, ja que se'n conserva el cap, que presenten la boca oberta ensenyant els ullals nus. La disposició dels animals mirant envers fora del monument, la seva posició alhora passiva però amenaçant i el tipus d'animal triat per formar aquesta base, que de fet és la part més sobresortint en volum de tot el monument, fa pensar en una funció apotropaica, de protecció del monument i per extensió del llinatge que el va construir com a símbol del seu prestigi i poder, possiblement sota la influència orientalitzant dels fenicis, cosa que precipitava la conformació dels nous grups de poder locals a la península³⁹.

El material de Pozo Moro, els lleons que hem decidit que coincidien amb els criteris del nostre estudi, si bé podrien semblar escassos en una primera observació resulten valuosos com a precedent de l'art escultòric iber com a exponent més antic incorporat a un monument. La lectura simbòlica que n'hem pogut extreure ens ha de servir per a fer comparatives vàlides amb les feres trobades en els altres jaciments que hem inclòs a la base de dades i aquelles que s'hi han trobat.

³⁶ SALINAS DE FRÍAS, M. 2010, Op. Cit. pp 21-34.

³⁷ CHAPA BRUNET, T., 1985, Op. Cit. pp. 72-74.

³⁸ Annexos, figura 3.

³⁹ GONZÁLEZ REYERO, S., RUEDA GALÁN, C., *Imágenes de los iberos: Comunicar sin palabras en las sociedades de la antigua Iberia*, CSIC, Madrid, 2010.

Cerrillo Blanco de Porcuna

El jaciment de El Cerrillo Blanco es troba en un turó al nord de l'actual població de Porcuna, a la província de Jaen molt a prop del límit amb Còrdoba. La seva situació estratègica entre serralades facilitaria un control del territori per part de la antiga ciutat túrdula d'Ipolca. El clima actual és molt similar al que es podia trobar en el primer mileni a.n.e., no hi manca l'aigua i es un espai fèrtil apte per al cultiu. La situació de El Cerrillo Blanco és la més occidental dels jaciments estudiats i podem considerar que és el límit del nostre criteri a l'hora de triar un marc geogràfic.

És un jaciment funerari en el qual podem trobar tres moments diferenciats. De primer, una necròpolis d'inhumació articulada entorn d'una tomba principal de tipus megalític. Aquesta primera fase, amb una cronologia que va des del s. VII al s. VI a.n.e., està emparentada amb les necròpolis de tipus tartèssic. El segon moment és durant el s. V a.n.e., en el que es va produir i instal·lar el grup escultòric de Porcuna, un conjunt d'escultura exempta amb representacions d'activitats de la noblesa ibera i escenes amb animals i essers mitològics amb una funció possiblement legitimadora del llinatge dominant a l'antiga Ipolca⁴⁰, el que es podria interpretar com un *heroon* de l'aristocràcia local⁴¹. Aquestes escultures van ser trobades destruïdes i ocultes deliberadament en una rasa al peu del turó, en un possible episodi de destrucció ritual ocasionat per un canvi en l'equilibri de poders de la societat del moment. Finalment, del s. V al I a.n.e. la necròpolis segueix funcionant però la pràctica de les inhumacions ha estat desplaçada per les incineracions amb trets ja plenament ibers. La necròpolis cau en desús quan s'adopten els ritus funeraris dels romans.

Per al nostre estudi ens centrarem en la fase del grup escultòric, que correspon al s. V a.n.e. per bé que no corresponen totes les peces al mateix moment sinó que es poden identificar diversos estils que denoten una producció espaiada en el temps⁴² i que ens permeten dividir les escultures en diferents grups diferenciats tot i les circumstàncies de

⁴⁰ GONZÁLEZ REYERO, S., RUEDA GALÁN, C., 2010, Op. Cit. pp. 39-44.

⁴¹ FERNÁNDEZ CASTRO, M. C., *La Prehistoria de la Península Ibérica*, Critica, Barcelona, 1997. pg. 299.

⁴² VALLEJO DELGADO, L. E., *Los conjuntos escultóricos de Cerrillo Blanco de Porcuna (Jaén): Procesos, técnicas y grafismos. Un ensayo perceptivo y experimental sobre la mirada de los escultores*, EUG, Granada 2012, pp. 122 – 123.

la seva troballa⁴³. Els motius de la tria són en primer lloc, per la seva importància com a unitat arqueològica, fet derivat de la quantitat i qualitat de les peces que la conformen, i en segon lloc, de les imatges zoomorfes que en formen part, vinculades aquí directament a un espai de poder, i per tant amb una càrrega simbòlica de primer ordre.

En el grup estudiat trobem tres bòvids, quatre cavalls, cinc animals fantàstics (tres grifons, una esfínx i una harpia), dos cànids (un gos i un llop), dues feres (un os i una lleona) i la resta del morro d'un animal carnívor difícil d'enquadrar en els anteriors grups. El material de les escultures és pedra calcària extreta la pedrera de Santiago de Calatrava⁴⁴ i aquestes destaquen per la seva qualitat i acabat. Fetes per un artista o taller indígena, presenta trets d'escultura grega d'influència focea.⁴⁵

Els braus, almenys els més ben conservats (ID 051 i 059), son escultures que no es troben associades a cap grup. Peces de tipus exempt, presenten els seus trets físics molt detallats, marcats en forma de línies paral·leles per indicar els plecs de la pell de l'animal i les arrugues de la seva expressió i amb ulls i narius ben definits. La ID 057, que són fragments de banyes i orelles es pot associar estilísticament a la ID 051, ja que la 059 presenta una altra tipologia morfològica i les banyes del mateix, ara perdudes, segurament serien d'un altre material diferent a la pedra calcària de la resta de la peça.

Pel que fa als cavalls trobats (ID 052, 065 i 066), tots es troben en un greu estat de fragmentació. Els tres animals pertanyen estilísticament al mateix grup i els guarniments⁴⁶ que porten són comparables entre ells. És possible que tots formessin part del mateix grup escultòric on suposadament es mostren les aptituds guerreres del llinatge a través d'algunes figures concretes lluitant i vençant als seus enemics (la ID 065 n'és el més clar exemple).

Els animals fantàstics analitzats els podem agrupar en tres grifons (ID 053, 062 i 064), una esfínx (ID 056) i una harpia (ID 054). Els grifons han estat inclosos amb anterioritat

⁴³ GONZÁLEZ REYERO, S., RUEDA GALÁN, C., 2010 Op. Cit. pp 41-48.

⁴⁴ ARANEGUI GASCÓ, C., 2012, pg .260.

⁴⁵ ALMAGRO, M., ARTEAGA, O, Barcelona 2001, Op. Cit. pp. 332 – 334.

⁴⁶ En el present estudi el guarniment dels cavalls és la traducció al català de *atalaje* i un cavall guarnit es equivalent a *enjaezado*.

al grup anomenat de les màquies⁴⁷, on l'heroi representant del llinatge demostra la seva vàlua lluitant contra animals mitològics, fet que li atorgaria poder sobre ells i per tant una legitimació del poder temporal exercit. És destacable en aquest apartat la peça amb ID 064, on un heroi derrota amb les seves mans nues a una bèstia en un clar exemple de grifomàquia. L'esfinx i l'harpia són més difícils de contextualitzar degut a les circumstancies de la troballa i s'haurà d'identificar el possible simbolisme mitjançant comparació amb d'altres evidències arqueològiques. Dels tres cànids trobats, el gos del caçador de la ID 055, el llop de la ID 63 i el fragment de carnívor que incloem aquí amb ID 058, en podem dir que formen part també d'un mateix grup, originalment alts relleus on es mostren activitats de cacera i lluita contra animals, en aquest cas, el gos es company i eina al servei de l'home i el llop la fera de la que s'ha de defensar el bestiar i per extensió al grup sobre el que té poder l'elit promotora del monument. Tenim també una lleona, però en mancar-ne el cap no sabem si podia ser un animal fantàstic, de totes maneres, l'estil diferenciat no ens permet englobar-la en el conjunt de les màquies. Finalment trobem un ós solitari, sense paral·lel estilístic amb cap de les altres figures, més rudimentari i possiblement més antic però ja amb influències gregues com se'n pot extreure de la presència d'una herma.⁴⁸

L'espectacularitat de les peces d'aquest jaciment, així com una contextualització sorgida dels estudis duts a terme des de la seva trobada en permeten extreure'n dades valuoses en sí mateixes, dades que segurament ens proporcionaran una base sòlida per a la comparació amb les peces trobades en altres jaciments que analitzem també en aquest treball. El caràcter dinàstic, d'elit, de les escultures és l'element clau per donar un valor simbòlic concret a cadascuna d'elles.

Elx

La actual ciutat d'Elx no correspon a l'antiga ciutat ibera d'Ilici sinó que es troba a uns tres km al nord d'aquesta (jaciment de l'Alcúdia). La seva situació geogràfica a escassos

⁴⁷ VALLEJO DELGADO, L. E., 2012, Op. Cit. pg. 23.

⁴⁸ Cap humà sobre un bloc en forma de parelelepípede amb possible context psicopomp com a la cultura grega on apareix. BURKERT, W. *Religión Griega Arcaica i clásica*. Abada Ediciones, Madrid, 2007.

quinze quilometres de la mar Mediterrània en terrenys fèrtils la converteix en un punt clau en el camí vers l'interior de la península o cap al sud.

Elx no és en sí mateix un jaciment, sinó que hi podem trobar diverses localitzacions amb restes arqueològiques d'època ibera. Les troballes són casuals en la seva majoria, derivades de obres de la pròpia ciutat però és destacable el jaciment conegut com a "Parque Infantil de Tráfico". Totes aquestes troballes les hem de contextualitzar en un àmbit no urbà o periurbà, ja que la ciutat ibera i després romana es va desplaçar a l'actual localització amb l'ocupació cristiana del territori a l'edat mitjana. La cronologia és bastant extensa, doncs encara hi ha ocupació en l'actualitat.

Per al nostre estudi hem seleccionat les peces zoomorfes trobades tant a la mateixa ciutat d'Elx com aquelles recuperades concretament al "Parque Infantil de Trafico". Aquestes restes van ser datades pels excavadors que les van recuperar als anys setanta com a produïdes al s. IV a.n.e.⁴⁹

Les peces d'Elx que encaixen en el nostre marc metodològic són només cinc i molt variades. Trobem un brau, un lleó, dos cavalls i una esfínx. La cronologia de les cinc peces té una resolució complexa donat que es van trobar fora de context arqueològic quatre d'elles (ID 074, 075, 077 i 078) i només l'esfínx s'ha pogut associar a un monument turriforme amb remat piramidal.⁵⁰

Les restes trobades de cavalls són dos fragments, un cap i una part de pota davantera (ID 075 i 078), aparentment de bona factura però molt deteriorats, i que per les seves dimensions podien formar part d'escultures monumentals més destinades a l'ostentació de prestigi que a finalitats religioses o de culte.

El brau, del qual només es conserva la part superior de les espatlles i el cap, presenta una decoració de línies incises i una boca amb les dents planes detallades, un cop més, la seva manca de context en la seva troballa no ens permet arribar més enllà en l'anàlisi.

⁴⁹ CHAPA BRUNET, T. 1985, Op. Cit. pp 46-47.

⁵⁰ CHAPA BRUNET, T., BELÉN DEAMOS, M., "Viaje a la eternidad, El grupo escultórico del Parque Infantil de Tráfico (Elche, Alicante)". *Spal. Revista de Prehistoria y Arqueología de la Universidad de Sevilla num 20 pp. 151-174*, Secretariado de Publicaciones de la Universidad de Sevilla, Sevilla, 2011.

L'escultura que sí ens dona dades és la de l'esfinx (ID 076), que forma part d'un grup: davant i envoltada per les urpes de l'esfinx trobem una figura femenina dreta en actitud solemne, possiblement una divinitat, i a sobre una figura masculina disposada com un genet. Això dona la idea de una divinitat psicopompa (esfinx associada a un monument funerari) i el genet seria l'ànima del difunt essent transportada.

La darrera peça estudiada d'aquest jaciment és un lleó amb ID 077, de dimensions monumentals (94 cm. de llargada la part conservada), de bona factura i possibles influències focees⁵¹, els detalls són nítids: ulls ben definits i costelles indicades amb línies corbes paral·leles.. Desafortunadament, és un cop més una peça descontextualitzada.

Com podem veure només la imatge de l'esfinx, donat el seu context, ens seria útil si el nostre estudi sobre el món simbòlic dels ibers es cenyís a Elx com a únic jaciment. Les altres peces incorporades necessitaran ser comparades amb les conclusions que s'extreguin dels altres jaciments estudiats.

El Cigarralejo

El jaciment arqueològic de El Cigarralejo es troba al nord-est de l'actual població de Mula, a la província de Múrcia. Es localitza a la part superior d'una penya de forta pendent limitada en el costat més accessible pel riu Mula. La seva extensió s'estima en unes dues hectàrees, pendent de confirmar doncs de les tres parts que el componen, santuari, necròpolis i poblament, la necròpolis està només parcialment excavada i al poblament encara no s'hi ha començat a treballar⁵².

El santuari es troba en el lloc més elevat del jaciment, adaptat a la orografia d'un sortint de pedra i per la seva posició podia haver servit de torre de guaita a més de la seva funció com a santuari. Destaquen entre les restes arqueològiques recuperades gran

⁵¹ FERNADEZ CASTRO, M. C., 1997, Op. Cit. pp. 224-225, 299.

⁵² LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Múrcia, Múrcia, 2004.

nombre d'exvots, la majoria dels quals equins trobats a l'habitació H11⁵³. Al nord-oest trobem la necròpolis, composta per més de cinc-centes tombes bona part de les quals ja han estat excavades donant com a resultats fins a vuit nivells d'urnes cineràries i aixovars de gran qualitat. El poblament com hem mencionat encara no s'ha pogut excavar però hom calcula que hi pot haver una cinquantena d'edificis. Aquest jaciment va ser ocupat de forma ininterrompuda entre els s. V i II, sent finalment abandonat coincidint amb la destrucció del santuari en un incendi del qual se'n desconeixen les circumstàncies⁵⁴.

En el present treball ens centrarem en el santuari per la seva llarga cronologia d'ús així com per la gran quantitat de figures zoomorfes en forma de peces votives en gres. La cronologia de l'edifici és del s. V al II a.n.e. aproximadament, el que provocaria que sortíssim de l'àmbit cronològic establert per al nostre estudi, però el fet que les peces fossin trobades en un context de descart o d'amagatall⁵⁵ i no de culte fa pensar que podien ser fins i tot anteriors. Investigacions recents atorguen a les figures una cronologia entre el s. IV i el III a.n.e.⁵⁶

En aquest jaciment les peces identificades són de petites dimensions, entre els 6 i els 19 cm. de llargària en gres local. Hi trobem sis jous de cavalls, onze grups d'euga amb el seu poltre, trenta-tres cavalls sols i dues peces d'altres tipologies d'animal.

Una primera observació de les peces trobades al santuari de El Cigarralejo ens permet observar una gran discrepància d'estil i de qualitat dels exvots trobats. Analitzant les similituds formals trobem però que, llevat d'aquelles peces massa malmeses, podem classificar per estils els exvots trobats.

Les ID 001, 002, 003, 004, 005, 006 formarien un grup que destaca per una bona factura, un elevat grau de detall tant en les característiques de l'animal representat com en el guarniment representat en cas d'haver-ne.

⁵³ LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., 2004, Op. Cit. pg 13.

⁵⁴ LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., 2004, Op. Cit. pg 15.

⁵⁵ LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., 2004, Op. Cit. pg 14.

⁵⁶ LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., 2004, Op. Cit. Pg 15.

Les ID 008, 010, 011, 012, 013, 014, 015 i possiblement 016 conforme un altre grup de factura més pobra, els animals són pràcticament blocs i l'anatomia representada no s'ajusta a la realitat de l'animal en les proporcions, tot i que en són visibles tots els trets. L'atenció al detall en el guarniment d'aquest grup és menor i més esquemàtic que en l'anterior.

Un grup menor en nombre és el representat per les ID 017, 018 i 019, on el tret més característic és la presència d'un reforç entre el coll i el cap de l'animal. És un grup de factura desproporcionada, escàs de detalls i quan aquests es trobem, són molt esquemàtics.

Un quart grup es el format per les ID 023, 024, 025, 026, 027 i 029, que presenta una manufactura semblant a la del grup anterior pel que fa a qualitat però que es caracteritza per llargs i desproporcionats colls, on la majoria de les peces s'han fracturat. Els detalls són molt esquemàtics, de simplicitat geomètrica com per exemple les crineres dels cavalls representades amb simples línies paral·leles sense volum propi o les cues que no són més que projeccions del eix de reforç de la figura.

El següent grup és el més nombrós d'aquest jaciment i correspon al format per les ID 031, 032, 033, 034, 035, 036, 037, 038, 039, 040 i 041. Són peces bastant fragmentades però la representació de les parts de l'animal és quelcom més que un relleu sobre un nucli de pedra: es detalla el volum dels membres i el cos de l'animal i els guarniments, quan hi són presents, estan ben definits. Tot això sense arribar a la qualitat i perícia mostrada pel primer grup esmentat la seva qualitat és superior a la dels altres.

Finalment queden dos grups molt minoritaris formats per només dues peces cadascun però prou diferents com per incloure'ls com a grups. El format per les ID 044 i 047, un jou de dos cavalls i un suposat bòvid, ambdós de molt baixa qualitat comparats amb la resta de peces, i el format per les ID 60 i 61, dos relleus molt toscos representant una somera amb el seu pollí i un cavall. Els dos grups són desproporcionats, de mala factura i pobre acabat sense més detalls que la silueta dels animals i algun tret físic com els ulls.

Independentment de la qualitat de les petites escultures trobades la seva funció és de caràcter votiu. Situades en un recinte identificat com un santuari concentrades en un

mateix lloc que segurament era un dipòsit secundari, queda saber si per amagar-les o descartar-les, comparteixen una tipologia uniforme pel que fa a la seva utilitat i producció. La distribució en grups de qualitat que comparteixen el mateix estil fa pensar que la seva producció es duria a terme localment, possiblement per part d'un artesà o artesans que podrien tenir el seu taller al poblament encara per excavar. S'ha de tenir en compte que el gres es una pedra abundosa a la zona i que si la producció fos a títol particular trobaríem moltes més variacions tant en qualitat com en estil.

Comparativa dels quatre jaciments

Abans d'analitzar les dades obtingudes a partir de l'anàlisi de les fitxes hi ha alguns fets destacables a tenir en compte. Primerament, tret del cas d'Elx, els altres tres jaciments es troben a zones de guaita elevades, sense ser espais habitats. Hom pot pensar que això es deu a la busca de visibilitat, especialment en el cas de Pozo Moro, on la torre, d'uns deu metres d'alçada, seria fàcilment visible des de qualsevol punt del territori. D'altra banda, la majoria de jaciments estan vinculats directament amb l'espai funerari, sent l'excepció El Cigarralejo, doncs el santuari es troba apart de la necròpolis.

Un cop analitzades les peces de cadascun dels jaciments i la seva relació entre elles cal donar un pas més, i amb les dades obtingudes del treball comparatiu posar en comú les semblances i divergències que trobem entre els diferents resultats obtinguts i les seves possibles interpretacions.

Materials i dimensions

D'entrada se'ns fa obvi que tot i que els materials emprats en els quatre jaciments son similars, és a dir pedra calcària o bé gres, hi ha una diferència bàsica pel que fa a les dimensions. Mentre que al jaciment més tardà de El Cigarralejo trobem peces de reduïdes dimensions i de caràcter votiu segurament a títol particular, els altres tres jaciments presenten imatges de format monumental, amb dimensions que poden arribar als 128 cm. de llargada (cas de l'ID 078, a Pozo Moro) per a les peces individuals, i dimensions inclús superiors en el cas dels grups de Porcuna. Aquest fet però no descarta

que les dades que en podem obtenir no siguin vàlides, ja que independentment de les mides de la peça estudiada, la tipologia es sempre zoomorfa. Val a dir, que si é en d'altres jaciments se n'han trobat, a cap dels quatre referits en aquest estudi hem trobat el metall com a material escultòric.

Representacions

Al Cerrillo Blanco trobem que el cavall és amb diferència l'animal més representat en aquest jaciment, s'associa a la noblesa i al guerrer, és un animal per a l'elit de la societat, fet contrastat amb diverses opinions que així el vinculen tant en el l' àmbit de la guerra^{57 58} com en el de la mera possessió com a element de prestigi⁵⁹. Això darrer es confirma perquè entre un 1% i un 5% de les restes culinàries trobades en àmbits arqueològics ibers són d'èquids i sempre associades a la part dels *oppida* on hi residia l'elit del grup.⁶⁰ És a dir, un animal tant escàs com preuat, i per tant no resultaria fora de lloc l'ús de la imatge del cavall com a símbol de prosperitat i poder en altres grups socials de cronologia més tardana. Així doncs, els exvots equins de El Cigarralejo no sempre respondrien al culte a una divinitat equina o vinculada als èquids en alguna manera, sinó que serien exvots destinats a atraure la prosperitat sobre la persona o grup oferent de la peça. Tot i que el primer propòsit no s'ha de descartar, creiem en la validesa del segon sense ser excloent d'aquest.

Si prenem el cas de les feres, ens trobarem que el cas del monument de Pozo Moro resulta bastant aïllat, però no així la vinculació de l'animal salvatge amb el poder i la protecció. En el cas de El Cerrillo Blanco, tot i que sense el context que ens proporciona Pozo Moro, trobem una lleona associada als grups escultòrics del s. V que hem estudiat així com un ós de caràcter psicopomp en actitud protectora d'una herma que representaria el difunt. És per això que podem arribar a la conclusió que el valor de la fera en el món simbòlic dels ibers es alhora el d'un animal associat a l'exercici de poder i al prestigi, i per l'altra banda, sigui el seu caràcter apotropaic com a Pozo Moro o

⁵⁷ QUESADA SANZ, F., 2010, Op. Cit. pp 255-257.

⁵⁸ QUESADA SANZ, F. "Aristócratas a caballo y la existencia de una verdadera caballería en la cultura ibérica: dos ámbitos conceptuales diferentes". A: C. Aranegui (ed.) *Actas del Congreso Internacional, 'Los Iberos, príncipes de Occidente'*. Barcelona, 1998.

⁵⁹ CHAPA BRUNET, T. MAYORAL HERRERA, V., *Arqueología del trabajo: El ciclo de la vida en un poblado ibérico*, Akal, Madrid 2007. pp. 69-74.

⁶⁰ SANMARTÍ, J., SANTACANA, J., 2005, Op. Cit. pp. 87-88.

psicopomp com l'ós de Porcuna, un valor de protecció, bé física, bé sobrenatural. No obstant les figures de feres no apareixen mai vinculades a la figura de l'heroi, no formen part de la civilització i per tant no són defensors, és el risc que representen com a animal perillós i ferotge el que actua com a element dissuasori.

En el cas dels bòvids, animals sempre representats com a rotunds i poderosos, escultures exemptes en tots els casos estudiats en el present treball. La seva funció pot ser derivada de l'estètica que presenten, tant els casos de Porcuna com el d'Elx ens mostren animals amb característiques assimilables a les dels guerrers que formaven l'elit que n'encarregava la producció escultòrica. Un animal fort alhora símbol de riquesa, i no ho oblidem, un animal domesticat, quelcom assimilable a l'heroi civilitzat, el líder del seu grup.

En el que és relatiu als animals fantàstics trobem més divergències. Les seves funcions dins del simbòlic són molt diferents si comparem el grup de les màquies de Porcuna amb l'esfinx d'Elx. Els primers són un vehicle per demostrar la superioritat de l'heroi o llinatge associats, l'home derrotat a la bèstia sobrenatural, té poder sobre ella i per tant és superior als altres homes comuns. En el segon cas, l'esfinx és una animal vinculat a una deïtat alada que trasllada les ànimes dels morts i té un caràcter completament psicopomp, aquell capaç d'acompanyar les ànimes en el trànsit de la vida a la mort.

Hem deixat la comparació dels cànids per al final, doncs només apareixen dels jaciments estudiats en el Cerrillo Blanco, i aquí només en dos exemples deixant de banda el fragment de morro. La seva funció doncs no la podem comparar amb cap altra evidència dels altres jaciments i per tant, no podem verificar o descartar la informació, per bé que escassa, que ens proporcionen el gos en el conjunt escultòric del caçador i el fragment de llop atacant el bestiar.

Conclusions

En concloure l'anàlisi dels diferents jaciments i les peces que ens proporcionava cadascun, i feta la comparació dels resultats entre els jaciments, concloem que l'estudi dut a terme no verifica la idoneïtat del procediment realitzats, i que el treball, si bé verifica que l'ús de la font estudiada es viable, no en pot precisar l'exactitud. Si bé cronològicament els resultats son fermes i defensables, i en l'àmbit geogràfic hem assentat unes bases prou clares, els resultats obtinguts no passen de meres hipòtesis. Tenim exemples clars del simbolisme de les peces però ens manca una major quantitat de les mateixes així com una millor contextualització dins de cada jaciment concret. Això és especialment cert en els casos de El Cerrillo Blanco (destrucció intencionada i amagament de les restes) i d'Elx (context d'aprofitament de les peces en època tardana i per tant pèrdua del context original).

Es possible que del s. V al IV hi hagués un canvi en la percepció del món simbòlic propi dels ibers? Que això portés a una reassignació d'antigues imatges a una nova funció? El cas dels animals mitològics sembla molt clar en comparar El Cerillo Blanco i Elx, però seria necessari documentar i analitzar amb el mètode emprat fins ara d'altres jaciments i les seves escultures antropomorfes. El pas lògic seria començar amb jaciments propers als estudiats com La Guardia a El Ejido de San Sebastian proper a Porcuna, Alcuia en el cas d'Elx, Cabecico del Tesoro per l'àrea de Murcia o Caudete per Pozo Moro i la regió d'Albacete. Si prenent aquesta direcció la investigació donés resultats positius, seria el moment de, per zones, ampliar l'estudi a tots els jaciments que presentin escultura zoomorfa ibera en el seu registre arqueològic.

Queda clar el que en podem extreure metodològicament d'aquest estudi, que és primordial un cop analitzat un entorn i un context limitat portar l'anàlisi un pas més enllà. Amb les dades obtingudes, convenientment sistematitzades, s'han de realitzar comparacions, siguin aquestes en un context proper com pot ser la mateixa cultura o el mateix grup ètnic però en diferent jaciment, o bé en cultures coetànies prou properes com per tenir un contacte no esporàdic amb aquell grup en el qual tinguem centrat el nostre objecte d'estudi inicialment. D'aquesta manera, amb la contextualització més

solida possible, podem obtenir hipòtesis fermes i defensables emprant sempre un mètode científic per als nostres estudis. Només així podem avaluar si hi ha un progrés real en les nostres investigacions.

Malgrat el que hem exposat fins ara, el present treball ens permet arribar també a la conclusió que una sistematització de les dades, en aquest cas en una base de dades primer i unes fitxes individualitzades a continuació, és la millor manera de procedir pel que fa a l'anàlisi arqueològic. D'aquesta manera, sigui quin sigui l'objecte d'estudi, una presentació clara ens permetrà seleccionar les tipologies concretes per a estudiar, classificar-les ràpidament i tenir una manera d'ubicar-les còmoda i exacta. Les avantatges, però, no acaben aquí, doncs el present estudi està dut a terme per una sola persona, però en el cas de tractar-se d'un equip, bé en la mateixa localització, bé els seus membres en diferents punts de treball, l'ús de tecnologies de comunicació a través d'internet permetria compartir el material de treball i cadascú podria aportar els seus progressos i idees sense necessitat física de coincidir. Això darrer permetria, en cas d'haver de desplaçar-se, de dividir el grup per treballar l'àmbit d'estudi per separat i unificar els resultats prèviament a la realització a l'anàlisi.

Amb tot, podem extreure uns primers resultats, que poden generar algunes hipòtesis sobre la interpretació del món simbòlic iber.

En primer lloc, hem pogut contrastar una relació directa entre les dimensions de les peces i el seu ús. Hem vist que les peces més petites, de manufactura més modesta, podria respondre a un ús més quotidià i individual de les mateixes, mentre que els grans grups escultòrics i els monuments responen a un culte personal o de llinatge.

Aquest aspecte també donaria cabuda a d'altres hipòtesis vinculades a la manufactura de les peces i a tot allò relacionat amb els seus creadors. Individus no professionals, artesans especialitzats i fins i tot l'existència de tallers de producció.

Figura 1: Mapa de localització dels jaciments treballats (elaboració pròpia)

Figura 2: Mapa de localització ètnica (Elaboració segons: SALINAS DE FRÍAS, M. *Los pueblos prerromanos de la Península Ibérica*, Akal, Madrid, 2010, pp. 4-5)

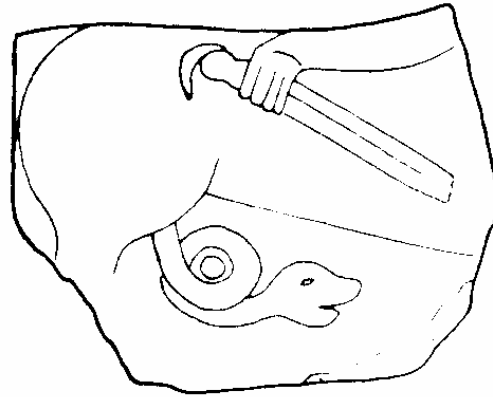
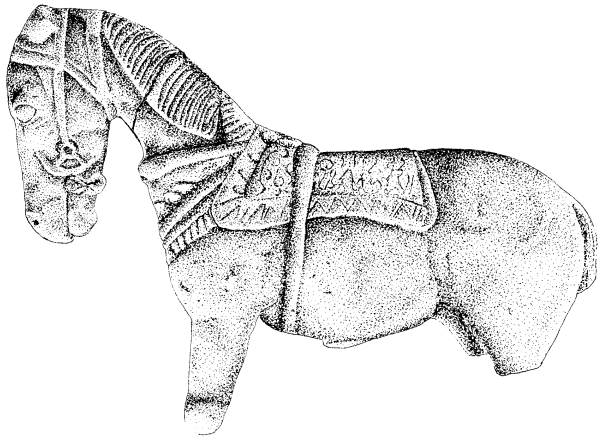

Figura 3: Possible centaure als relleus de Pozo Moro (a : CHAPA BRUNET, T., *Influjos griegos en la escultura Zoomorfa Ibérica*, CSIC, Madrid, 1986)

Descripció	Cavall votiu 1
Material	Gres
Tipologia Animal	Èquid
Animal	Cavall
Jaciment	El Cigarralejo
Localització en jaciment	Santuari
Cronologia	IV - III ane
Dimensions	16 x 10,5 x 4,8
ID	001

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pp 34-35

FERNADEZ CASTRO, M. C., *La Prehistoria de la Península Ibérica*, Critica, Barcelona, 1997, pg 286

ARANEGUI GASCÓ, C., *Los Iberos ayer y hoy*, Marcial Pons, Madrid 2012, pg. 186

CHAPA BRUNET, T. MAYORAL HERRERA, V., *Arqueología del trabajo: El ciclo de la vida en un poblado ibérico*, Akal, Madrid 2007, pg. 77

Anotacions Manquen les potes, la cua i el pedestal de subjecció. Guarnit.

Descripció	Cavall votiu 2
Material	Gres
Tipologia Animal	Èquid
Animal	Cavall
Jaciment	El Cigarralejo
Localització en jaciment	Santuari
Cronologia	IV - III a ne
Dimensions	12 x 12,5 x 6
ID	002

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 37

Anotacions Manquen les potes i la cua, es conserva base i els cascs en ella. Guarnit.

Descripció	Cavall votiu 3
Material	Gres
Tipologia Animal	Èquid
Animal	Cavall
Jaciment	El Cigarralejo
Localització en jaciment	Santuari
Cronologia	IV - III ane
Dimensions	13,5 x 12 x 5,5
ID	003

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 38

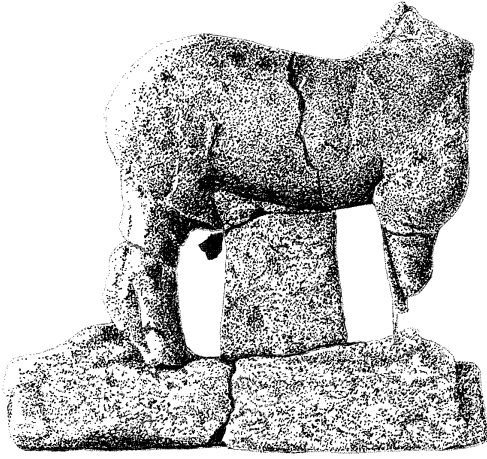
Anotacions Manquen les potes davanteres i part de la cara. Es conserva la base. Sense guarnir.

Descripció	Grup votiu 1
Material	Gres
Tipologia Animal	Èquid
Animal	Cavall
Jaciment	El Cigarralejo
Localització en jaciment	Santuari
Cronologia	IV - III a ne
Dimensions	15 x 9,5 x 5,5
ID	004

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 38

Anotacions Conjunt de euga i poltre, manquen les potes i la part inferior de les cares. El poltre està enganxat a l'euga. Sense guarnir

Descripció	Cavall votiu 4
Material	Gres
Tipologia Animal	Èquid
Animal	Cavall
Jaciment	El Cigarralejo
Localització en jaciment	Santuari
Cronologia	IV - III ane
Dimensions	11,5 x 11 x 3
ID	005

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 39

Anotacions Manca el cap i part de les potes davanteres, es conserva la base i uns columna prismàtica de suport. Sense guarnir.

Descripció Cavall votiu 5
Material Gres
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment El Cigarralejo
Localització en jaciment Santuari
Cronologia IV - III a ne
Dimensions 8 x 8 x 3,5
ID 006

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 40

Anotacions Manca el cap i part de les potes, molt fragmentat. Sense Guarnir

Descripció Cavall votiu 6
Material Gres
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment El Cigarralejo
Localització en jaciment Santuari
Cronologia IV - III a ne
Dimensions 12 x 8 x 4
ID 007

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 40

Anotacions Manca el cap, les potes i la cua, sense guarnir.

Descripció	Cavall votiu 7
Material	Gres
Tipologia Animal	Èquid
Animal	Cavall
Jaciment	El Cigarralejo
Localització en jaciment	Santuari
Cronologia	IV - III ane
Dimensions	15 x 14,7 x 4,5
ID	008

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 41

Anotacions Manca part de la cara i de les potes davanteres, reforç ample, genitals traçats a ambdues bandes del reforç. Guarnit.

Descripció Cavall votiu 8
Material Gres
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment El Cigarralejo
Localització en jaciment Santuari
Cronologia IV - III a ne
Dimensions 11 x 11 x 4,5
ID 009

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 41

Anotacions Peça completa. Amb guarniment i reforça de suport molt gruixut. Guarnit.

Descripció Grup votiu 2
Material Gres
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment El Cigarralejo
Localització en jaciment Santuari
Cronologia IV - III a ne
Dimensions 11 x 9,5 x 5,5
ID 010

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 42

Anotacions Peça completa, algun desperfecte al coll. Dos cavalls en un jou tot i que aquest no es visible. Sense guarnir. Reforç sobresortint.

Descripció Grup votiu 3
Material Gres
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment El Cigarralejo
Localització en jaciment Santuari
Cronologia IV - III a ne
Dimensions 10 x 9,5 4,5
ID 011

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 43

Anotacions Manca el cap d'un dels dos cavalls. Units com en un jou, sense guarniments ni jou present. Manca la base.

Descripció Cavall votiu 9
Material Gres
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment El Cigarralejo
Localització en jaciment Santuari
Cronologia IV - III a ne
Dimensions 9 x 8,5 x 3
ID 012

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 43

Anotacions Manca la part inferior del cap, sobre plataforma. Sense guarnir

Descripció Grup votiu 4
Material Gres
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment El Cigarralejo
Localització en jaciment Santuari
Cronologia IV - III a ne
Dimensions 11 x 9,8 x 4,5
ID 013

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 44

Anotacions Grup d'euga i poltre, manca el cap del poltre, euga més esquemàtica. Sense guarnir

Descripció Cavall votiu10
Material Gres
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment El Cigarralejo
Localització en jaciment Santuari
Cronologia IV - III a ne
Dimensions 7,5 x 8 x 2,5
ID 014

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 44

Anotacions Peça completa, cap fracturat, suport de reforç molt ample. Sense guarnir

Descripció	Grup votiu 5
Material	Gres
Tipologia Animal	Èquid
Animal	Cavall
Jaciment	El Cigarralejo
Localització en jaciment	Santuari
Cronologia	IV - III a ne
Dimensions	9,5 x 10 x 4
ID	015

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 45

Anotacions Grup d'euga i poltre, practicament un bloc d'on només en sobresurten els caps, no es conserva el cap del poltre. Base deteriorada. Sense guarnir

Descripció Grup votiu 6
Material Gres
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment El Cigarralejo
Localització en jaciment Santuari
Cronologia IV - III a ne
Dimensions 9,5 x 7,5 x 4,5
ID 016

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 45

Anotacions Grup d'euga i poltre, manquen els caps. Sense guarnir

Descripció	Cavall votiu 11
Material	Gres
Tipologia Animal	Èquid
Animal	Cavall
Jaciment	El Cigarralejo
Localització en jaciment	Santuari
Cronologia	IV - III a ne
Dimensions	12 x 6,5 x 2
ID	017

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 46

Anotacions Cavall molt estilitzat, manca la part inferior: potes i una possible base, no presenta reforç central pero si reforç del cap al coll. Sense guarnir.

Descripció	Cavall votiu 12
Material	Gres
Tipologia Animal	Èquid
Animal	Cavall
Jaciment	El Cigarralejo
Localització en jaciment	Santuari
Cronologia	IV - III a ne
Dimensions	10,5 x 5,5 x 2
ID	018

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 46

Anotacions Cavall molt estilitzat, manca la part inferior: potes i una possible base, no presenta reforç central pero si reforç del cap al coll. Sense guarnir.

Descripció	Cavall votiu 13
Material	Gres
Tipologia Animal	Èquid
Animal	Cavall
Jaciment	El Cigarralejo
Localització en jaciment	Santuari
Cronologia	IV - III a ne
Dimensions	9,5 x 12 x 2
ID	019

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 47

Anotacions Cavall molt estilitzat i incomplet, manca el cos i part de les potes del darrere. Reforç entre cap i coll. Sense guarnir.

Descripció Cavall votiu 14
Material Gres
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment El Cigarralejo
Localització en jaciment Santuari
Cronologia IV - III a ne
Dimensions 9,5 x 10 x 3,5
ID 020

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 47

Anotacions Manquen les potes i el cap, presenta reforça central i base. Sense guarnir

Descripció Cavall votiu 15
Material Gres
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment El Cigarralejo
Localització en jaciment Santuari
Cronologia IV - III ane
Dimensions 8 x 9 x 3
ID 021

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 48

Anotacions Manca el cap i les potes davanteres. Reforç central. Sense guarnir.

Descripció	Cavall votiu 16
Material	Gres
Tipologia Animal	Èquid
Animal	Cavall
Jaciment	El Cigarralejo
Localització en jaciment	Santuari
Cronologia	IV - III ane
Dimensions	14,5 x 8 x 3,5
ID	022

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 48

Anotacions Manquen les potes, la cua i la base. Reforça central molt prim. Sense guarnir.

Descripció Cavall votiu 17
Material Gres
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment El Cigarralejo
Localització en jaciment Santuari
Cronologia IV - III a ne
Dimensions 11,5 x 10,5 x 3
ID 023

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 49

Anotacions Peça completa. Reforç central. Sense guarnir.

Descripció Cavall votiu 18
Material Gres
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment El Cigarralejo
Localització en jaciment Santuari
Cronologia IV - III a ne
Dimensions 11,5 x 10 x 3,5
ID 024

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 50

Anotacions Manca el cap i la cua. Reforç central i base. Sense guarnir

Descripció Grup votiu 7
Material Gres
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment El Cigarralejo
Localització en jaciment Santuari
Cronologia IV - III a ne
Dimensions 11 x 10,5 x 5,5
ID 025

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 50

Anotacions Grup d'euga i poltre, manquen els caps. Reforç central i base. Sense guarnir.

Descripció	Cavall votiu 19
Material	Gres
Tipologia Animal	Èquid
Animal	Cavall
Jaciment	El Cigarralejo
Localització en jaciment	Santuari
Cronologia	IV - III a ne
Dimensions	11,5 x 12 x 4
ID	026

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 51

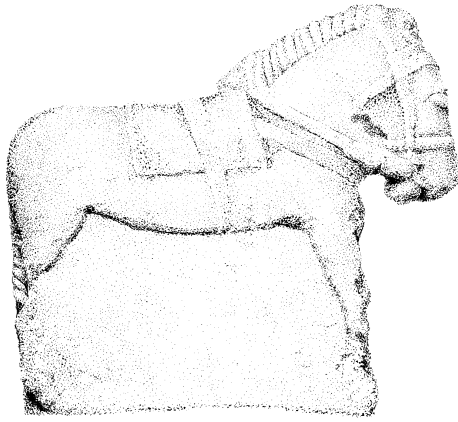
Anotacions Manca el cap. Reforç central i base. Guarnit.

Descripció	Cavall votiu 20
Material	Gres
Tipologia Animal	Èquid
Animal	Cavall
Jaciment	El Cigarralejo
Localització en jaciment	Santuari
Cronologia	IV - III ane
Dimensions	17 x 13,5 x 5
ID	027

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 51

Anotacions Manquen els cascos del darrere. Reforç central sense base. Sense guarnir.

Descripció	Cavall votiu 21
Material	Gres
Tipologia Animal	Èquid
Animal	Cavall
Jaciment	El Cigarralejo
Localització en jaciment	Santuari
Cronologia	IV - III ane
Dimensions	13 x 8,5 x 3,5
ID	028

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 52

Anotacions Manquen els cascos. Es practicament un bloc massis. De molt bona factura. Guarnit.

Descripció Grup votiu 8
Material Gres
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment El Cigarralejo
Localització en jaciment Santuari
Cronologia IV - III a ne
Dimensions 12 x 12 x 4,5
ID 029

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 53

Anotacions Grup de dos cavalls units a un jou no visible. Manquen els caps. Reforç central i base. Sense guarnir.

Descripció	Cavall votiu 22
Material	Gres
Tipologia Animal	Èquid
Animal	Cavall
Jaciment	El Cigarralejo
Localització en jaciment	Santuari
Cronologia	IV - III ane
Dimensions	7,5 x 8,5 x 2
ID	030

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 53

Anotacions Bastant fragmentat, manquen les potes del davant i la cua. Reforça central i base quadrada ben definida. De molt bona factura. Guarnit

Descripció	Grup votiu 9
Material	Gres
Tipologia Animal	Èquid
Animal	Cavall
Jaciment	El Cigarralejo
Localització en jaciment	Santuari
Cronologia	IV - III ane
Dimensions	10 x 10 x 6,5
ID	031

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 56

Anotacions Grup d'euga i poltre. Manquen els dos caps. Amb reforç central i base que es projecta cap enrere. Sense guarnir.

Descripció	Cavall votiu 23
Material	Gres
Tipologia Animal	Èquid
Animal	Cavall
Jaciment	El Cigarralejo
Localització en jaciment	Santuari
Cronologia	IV - III ane
Dimensions	8 x 9 x 2
ID	032

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 56

Anotacions Molt fragmentat. Manca el cap, fragments de les potes del darrere i la cua. Reforç central i base. Guarnit.

Descripció	Cavall votiu 24
Material	Gres
Tipologia Animal	Èquid
Animal	Cavall
Jaciment	El Cigarralejo
Localització en jaciment	Santuari
Cronologia	IV - III a ne
Dimensions	10,5 x 10 x 3
ID	033

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 57

Anotacions Molt fragmentat. Reforç central. Manca la base. Guarnit.

Descripció Cavall votiu 25
Material Gres
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment El Cigarralejo
Localització en jaciment Santuari
Cronologia IV - III a ne
Dimensions 19 x 11,5 x 4,5
ID 034

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 54

Anotacions Molt fragmentat. Manca part del morro i les potes. Sense reforç central. Guarnit

Descripció Cavall votiu 26
Material Gres
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment El Cigarralejo
Localització en jaciment Santuari
Cronologia IV - III ane
Dimensions 7 x 7 x 2
ID 035

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 55

Anotacions Molt fragmentat. Manca la cua. Sense reforç central. Amb base. Molt bona factura. Sense guarnir.

Descripció Grup votiu 10
Material Gres
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment El Cigarralejo
Localització en jaciment Santuari
Cronologia IV - III a ne
Dimensions 7 x 8,5 x 3
ID 036

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 55

Anotacions Grup d'euga i poltre. Manquen els caps i les potes davanteres i la cua de l'euga. Reforç central amb base. Sense guarnir.

Descripció	Cavall votiu 27
Material	Gres
Tipologia Animal	Èquid
Animal	Cavall
Jaciment	El Cigarralejo
Localització en jaciment	Santuari
Cronologia	IV - III ane
Dimensions	8 x 7 x 2,5
ID	037

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 58

Anotacions Només conserva la part central. Manca el cap i part de les potes. Reforça central. Guarnit.

Descripció Grup votiu 11
Material Gres
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment El Cigarralejo
Localització en jaciment Santuari
Cronologia IV - III a ne
Dimensions 8 x 7 x 2,5
ID 038

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 58

Anotacions Grup d'euga i poltre. Practicament un relleu. Manquen les potes del darrere del poltre. Sense guarnir.

Descripció Cavall votiu 28
Material Gres
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment El Cigarralejo
Localització en jaciment Santuari
Cronologia IV - III a ne
Dimensions 6 x 7 x 2,5
ID 039

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 59

Anotacions Manca el cap i les potes davanteres. Reforç central. Manca la base i els cascos. Guarnit.

Descripció Cavall votiu 29
Material Gres
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment El Cigarralejo
Localització en jaciment Santuari
Cronologia IV - III a ne
Dimensions 7 x 8,5 x 2,5
ID 040

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 59

Anotacions Manca el cap i la pota davantera de dreta. Reforça central. Manca la base i els cascós. Sense guarnir.

Descripció Grup votiu 12
Material Gres
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment El Cigarralejo
Localització en jaciment Santuari
Cronologia IV - III a ne
Dimensions 15 x 8,5 x 4
ID 041

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 60

Anotacions Grup de dos cavalls units per un jou no visible. Molt deteriorada. Reforç central. Sense guarnir.

Descripció Cavall votiu 30
Material Gres
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment El Cigarralejo
Localització en jaciment Santuari
Cronologia IV - III a ne
Dimensions 13,5 x 7 x 4
ID 042

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 62

Anotacions Manca la part inferior del cap, les potes i part de les anques. Guarnit.

Descripció Grup votiu 13
Material Gres
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment El Cigarralejo
Localització en jaciment Santuari
Cronologia IV - III a ne
Dimensions 10 x 9,5 x 2,5
ID 043

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 52

Anotacions Grup d'euga i poltre. Manquen els caps. Bloc molt deteriorat. Reforç central i base. Sense guarnir.

Descripció Grup votiu 14
Material Gres
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment El Cigarralejo
Localització en jaciment Santuari
Cronologia IV - III ane
Dimensions 10 x 7 x 3,8
ID 044

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 64

Anotacions Peça completa. Grup de dos cavalls units per un jou no visible. Practicament un relleu en volum. Reforç central sense base. Fatura molt tosca. Sense guarnir.

Descripció	Grup votiu 15
Material	Gres
Tipologia Animal	Èquid
Animal	Cavall
Jaciment	El Cigarralejo
Localització en jaciment	Santuari
Cronologia	IV - III ane
Dimensions	12 x 9 x 6,8
ID	045

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 65

Anotacions Grup de dos cavalls units per un jou no visible. Manquen els dos caps. Reforç central i base. Factura molt tosca. Sense guarnir

Descripció	Grup votiu 16
Material	Gres
Tipologia Animal	Èquid
Animal	Cavall
Jaciment	El Cigarralejo
Localització en jaciment	Santuari
Cronologia	IV - III ane
Dimensions	10 x 8 x 5,5
ID	046

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 65

Anotacions Grup d'euga i poltre. Manca el cap de l'euga i part del cap del poltre. Reforç central base. Sense guarnir.

Descripció Bou votiu 1
Material Gres
Tipologia Animal Bòvid
Animal Bou?
Jaciment El Cigarralejo
Localització en jaciment Santuari
Cronologia IV - III ane
Dimensions 16 x 13 x 7,5
ID 047

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 66

Anotacions Peça completa. Quadrupede molt massis amb base. Sense separació del reforç central.

Descripció Cavall votiu 31
Material Gres
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment El Cigarralejo
Localització en jaciment Santuari
Cronologia IV - III ane
Dimensions 11 x 5,5 x 2
ID 048

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 66

Anotacions Molt deteriorat. Manca part del cap i les potes. Reforç central. Sense guarnir.

Descripció Grup votiu 17
Material Gres
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment El Cigarralejo
Localització en jaciment Santuari
Cronologia IV - III a ne
Dimensions 11 x 10,5 x 6,8
ID 049

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 67

Anotacions Grup d'euga i poltre. Molt esquemàtiques. Ben conservats. Reforç central i base. Sense guarnir.

Descripció Cavall votiu 32
Material Gres
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment El Cigarralejo
Localització en jaciment Santuari
Cronologia IV - III ane
Dimensions 9 x 4 x 3
ID 050

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 69

Anotacions Molt deteriorat. Manca part del cap i totes les potes. De molt mala factura. Possiblement guarnit.

Descripció	Escultura de Brau 1
Material	Pedra
Tipologia Animal	Bòvid
Animal	Vedell
Jaciment	Cerrillo Blanco de Porcuna
Localització en jaciment	
Cronologia	V ane
Dimensions	120 x 75
ID	051

Bibliografia CHICHARRO CHAMORRO, J. L. (dir.), Escultura ibérica en el museo de Jaen, Junta de Andalucía, Linares, 1990, pp 106-107

GONZÁLEZ REYERO, S., Imágenes de los iberos: Comunicar sin palabras en las sociedades de la antigua Iberia, CSIC, Madrid 2010, pg. 43

ARANEGUI GASCÓ, C., Los Iberos ayer y hoy, Marcial Pons, Madrid 2012, pg. 294

Anotacions Molt fragmentat, possible destrucció voluntaria. Manca par del morro, totes les potes y la meitat inferior i posterior del cos. Factura de molt alta qualitat.

Descripció Escultura de cavall 1
Material Pedra
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment Cerrillo Blanco de Porcuna
Localització en jaciment
Cronologia V ane
Dimensions 36 x 30
ID 052

Bibliografia CHICHARRO CHAMORRO, J. L. (dir.), Escultura ibérica en el museo de Jaen, Junta de Andalucía, Linares, 1990, pp. 108-109

Anotacions Només és el cap i hi manca el morro. Guarnit. De molt bona factura.

Descripció Escultura de Grifó 1
Material Pedra
Tipologia Animal Animal Fantàstic
Animal Grifó
Jaciment Cerrillo Blanco de Porcuna
Localització en jaciment
Cronologia V ane
Dimensions 46 x 30
ID 053

Bibliografia CHICHARRO CHAMORRO, J. L. (dir.), Escultura ibérica en el museo de Jaen, Junta de Andalucía, Linares, 1990, pp. 112-113

Anotacions Només és el cap i hi manca el bec. Desgastat i amb concrecions calcàries. De molt bona factura.

Descripció	Escultura d'Harpia 1
Material	Pedra
Tipologia Animal	Animal Fantàstic
Animal	Harpia
Jaciment	Cerrillo Blanco de Porcuna
Localització en jaciment	
Cronologia	V ane
Dimensions	60 x 42
ID	054

Bibliografia CHICHARRO CHAMORRO, J. L. (dir.), Escultura ibérica en el museo de Jaen, Junta de Andalucía, Linares, 1990, pp 122-123

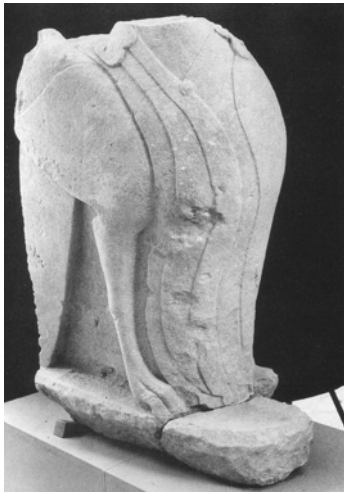
Anotacions Manquen les potes, el cap part de l'ala esquerra i la totalitat de la dreta. De molt bona factura.

Descripció	Grup escultoric 1
Material	Pedra
Tipologia Animal	Cànid
Animal	Gos
Jaciment	Cerrillo Blanco de Porcuna
Localització en jaciment	
Cronologia	V ane
Dimensions	80 x 60
ID	055

Bibliografia CHICHARRO CHAMORRO, J. L. (dir.), Escultura ibérica en el museo de Jaen, Junta de Andalucía, Linares, 1990, pp 124-125

Anotacions Home, gos i llebre. Al gos li manquen les potes i la part superior del cap. De molt bona factura.

Descripció Escultura d'esfinx 1

Material Pedra

Tipologia Animal Animal Fantàstic

Animal Esfinx

Jaciment Cerrillo Blanco de Porcuna

Localització en jaciment

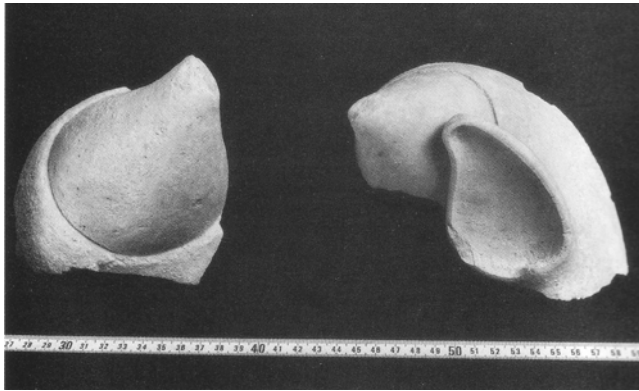
Cronologia V a ne

Dimensions 82 x 46 x 110

ID 056

Bibliografia CHICHARRO CHAMORRO, J. L. (dir.), Escultura ibérica en el museo de Jaen, Junta de Andalucía, Linares, 1990, pp 132-133

Anotacions Manca el cap, possiblement altres parts. De molt bona factura.

Descripció Escultura de brau 2

Material Pedra

Tipologia Animal Bòvid

Animal Bou o Brau

Jaciment Cerrillo Blanco de Porcuna

Localització en jaciment

Cronologia V ane

Dimensions

ID 057

Bibliografia CHICHARRO CHAMORRO, J. L. (dir.), Escultura ibérica en el museo de Jaen, Junta de Andalucía, Linares, 1990, pg. 142

Anotacions Fragments de banya i orella. De molt bona factura.

Descripció Escultura animal 1

Material Pedra

Tipologia Animal

Animal Carnivor

Jaciment Cerrillo Blanco de Porcuna

Localització en jaciment

Cronologia V ane

Dimensions

ID 058

Bibliografia CHICHARRO CHAMORRO, J. L. (dir.), Escultura ibérica en el museo de Jaen, Junta de Andalucía, Linares, 1990, pg. 143

Anotacions Es part del morro d'un carnivor, podria ser una fera, un cànid o un animal fantàstic.

Descripció	Escultura de brau 3
Material	Pedra
Tipologia Animal	Bòvid
Animal	Brau
Jaciment	Cerrillo Blanco de Porcuna
Localització en jaciment	Descontextualitzada
Cronologia	V ane
Dimensions	70 x 55 x 20
ID	059

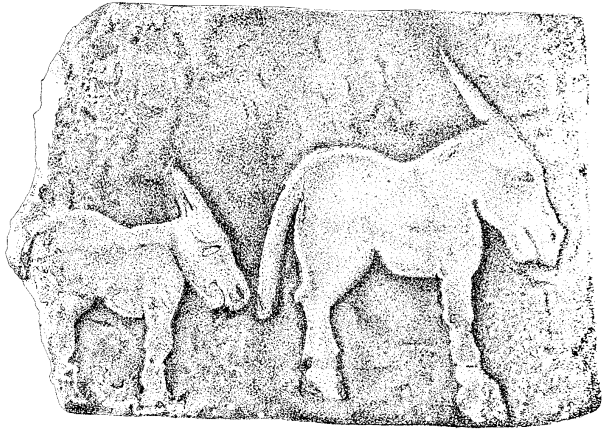
Bibliografia CHICHARRO CHAMORRO, J. L. (dir.), Escultura ibérica en el museo de Jaen, Junta de Andalucía, Linares, 1990, pp. 78-79

ARANEGUI GASCÓ, C., Los Iberos ayer y hoy, Marcial Pons, Madrid 2012. pg. 287

CHAPA BRUNET, T, La escultura zoomorfa ibérica en piedra: Tomo 1, Universidad Complutense de Madrid, Madrid 1980. pp. 480-482

CHAPA BRUNET, T., Influjos griegos en la escultura Zoomorfa Ibérica, CSIC, Madrid, 1986, pg 262

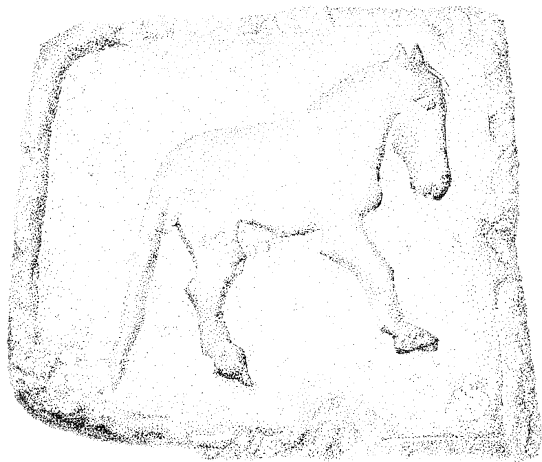
Anotacions Manca part del morro, les potes del darrera i el genoll de la pota davantera esquerra. Manquen les banyes, segurament eren d'un altre material. Decoració geometritzant pertot. De molt bona factura

Descripció Relleu votiu 1
Material Gres
Tipologia Animal Èquid
Animal Ase
Jaciment El Cigarralejo
Localització en jaciment Santuari
Cronologia IV - III a ne
Dimensions 15,2 x 8 x 3
ID 060

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 68

Anotacions Somera i el seu pollí. Relleu. Manca la cua del pollí. Sene guarnir.

Descripció Relleu votiu 2
Material Gres
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment El Cigarralejo
Localització en jaciment Santuari
Cronologia IV - III ane
Dimensions 14 x 12 x 6
ID 061

Bibliografia LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia. Murcia 2004. pg. 36

Anotacions Grup d'euga i poltre en forma de relleu en les dues cares d'un mateix bloc. Peça completa. Euga possiblement guarnida.

Descripció Escultura de Grifó 2

Material Pedra

Tipologia Animal Animal Fantàstic

Animal Grifó

Jaciment Cerrillo Blanco de Porcuna

Localització en jaciment

Cronologia V ane

Dimensions

ID 062

Bibliografia BLÁZQUEZ PÉREZ, J. (Ed.), ¿Hombres o Dioses? Una nueva mirada a la escultura del mundo ibérico, Museo Arqueológico Regional de la Comunidad de Madrid, Madrid 2011. pg 97

Anotacions Manca el morro i la meitat posterior de l'animal. Molt bona factura.

Descripció	Escultura de Llop
Material	Pedra
Tipologia Animal	Cànid
Animal	Llop
Jaciment	Cerrillo Blanco de Porcuna
Localització en jaciment	
Cronologia	V ane
Dimensions	
ID	063

Bibliografia BLÁZQUEZ PÉREZ, J. (Ed.), ¿Hombres o Dioses? Una nueva mirada a la escultura del mundo ibérico, Museo Arqueológico Regional de la Comunidad de Madrid, Madrid 2011. pg. 102

Anotacions Conjunt de llop atacant un herbívor. Només es conserva part del tors i la meitat del cap. Molt bona factura.

Descripció Grup escultoric 2
Material Pedra
Tipologia Animal Animal Fantàstic
Animal Grifó
Jaciment Cerrillo Blanco de Porcuna
Localització en jaciment
Cronologia V a ne
Dimensions
ID 064

Bibliografia GONZÁLEZ REYERO, S., RUEDA GALÁN, C., Imágenes de los iberos: Comunicar sin palabras en las sociedades de la antigua Iberia, CSIC, Madrid 2010, pg. 47

GRACIA ALONSO, F. (Coord.), De Iberia a Hispania, Ariel, Madrid 2008

ARANEGUI GASCÓ, C., Los Iberos ayer y hoy, Marcial Pons, Madrid 2012

Anotacions Grifomàquia, el grifó està sent vençut per l'heroi. Manca la meitat del darrere de l'animal i part de les potes davanteres.

Descripció	Grup escultoric 3
Material	Pedra
Tipologia Animal	Èquid
Animal	Cavall
Jaciment	Cerrillo Blanco de Porcuna
Localització en jaciment	
Cronologia	V a ne
Dimensions	
ID	065

Bibliografia GONZÁLEZ REYERO, S., RUEDA GALÁN, C., Imágenes de los iberos: Comunicar sin palabras en las sociedades de la antigua Iberia, CSIC, Madrid 2010, pg. 46

GRACIA ALONSO, F., La guerra en la protohistoria; Héroes, nobles, mercenarios y campesinos, Ariel, Barcelona 2003

QUESADA SANZ, F. Armas en la antigua Iberia, de Tartessos a Numancia, Madrid, La Esfera de los Libros, 2010, pg 261

GRACIA ALONSO, F. (Coord.), De Iberia a Hispania, Ariel, Madrid 2008

Anotacions Grup de guerrer que dona mort al seu rival. Al cavall li manca el morro i les potes. Molt bona factura. Guarnit

Descripció	Escultura de cavall 2
Material	Pedra
Tipologia Animal	Èquid
Animal	Cavall
Jaciment	Cerrillo Blanco de Porcuna
Localització en jaciment	
Cronologia	V ane
Dimensions	
ID	066

Bibliografia QUESADA SANZ, F. Armas en la antigua Iberia, de Tartessos a Numancia, Madrid, La Esfera de los Libros, 2010. pg 198

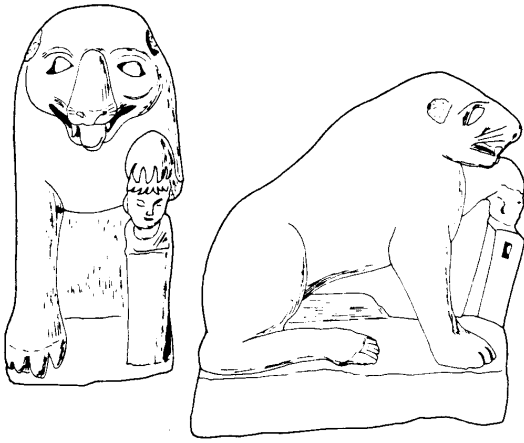
Anotacions Manca el morro, les anques i les potes. Molt bona factura. Guarnit.

Descripció Escultura de cavall 3
Material Pedra
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment Cerrillo Blanco de Porcuna
Localització en jaciment
Cronologia V ane
Dimensions
ID 067

Bibliografia ARANEGUI GASCÓ, C., Los Iberos ayer y hoy, Marcial Pons, Madrid 2012, pg. 294

Anotacions Manca bona part del cos i el morro. Alt relleu, manca el suport. Molt bona factura. Guarnit.

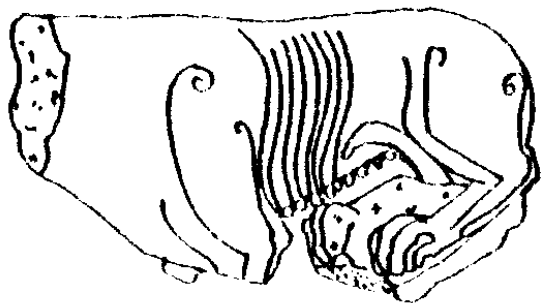

Descripció Escultura d'ós
Material Pedra
Tipologia Animal Fera
Animal Ós
Jaciment Cerrillo Blanco de Porcuna
Localització en jaciment
Cronologia V ane
Dimensions 70 x 77 x 32
ID 068

Bibliografia CHAPA BRUNET, T., Inlujos griegos en la escultura Zoomorfa Ibérica, CSIC, Madrid, 1986, pg. 269

CHAPA BRUNET, T, La escultura zoomorfa ibérica en piedra: Tomo 1, Universidad Complutense de Madrid, Madrid 1980. pg 477

Anotacions Manquen les orelles. La urpa esquerra reposa sobre una herma.

Descripció Escultura de Lleó 1

Material Pedra

Tipologia Animal Fera

Animal Lleona

Jaciment Cerrillo Blanco de Porcuna

Localització en jaciment Descontextualitzada

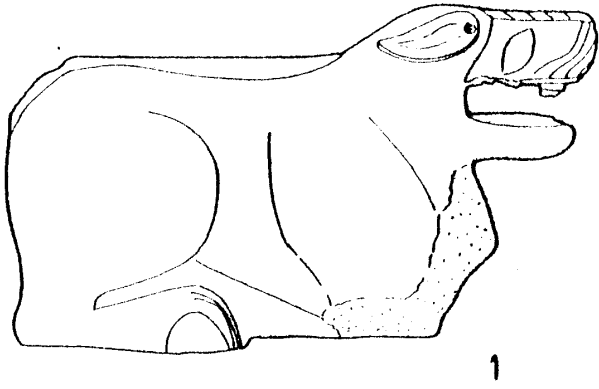
Cronologia V ane

Dimensions

ID 069

Bibliografia CHAPA BRUNET, T, La escultura zoomorfa ibérica en piedra: Tomo 1, Universidad Complutense de Madrid, Madrid 1980. pg 481

Anotacions Manca el cap i les potes davanteres. Molt bona factura

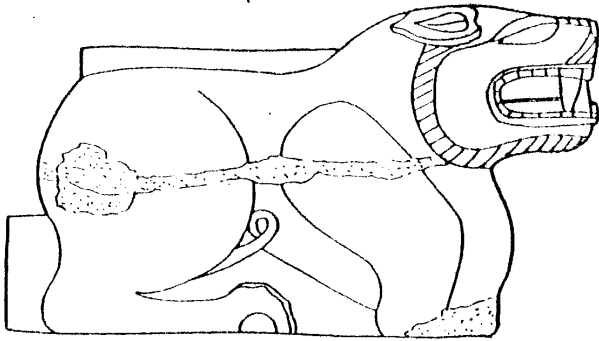

Descripció	Escultura de Lleó 2
Material	Pedra calcària
Tipologia Animal	Fera
Animal	Lleó
Jaciment	Pozo Moro
Localització en jaciment	Monument turriforme
Cronologia	V ane
Dimensions	120 x 83 x 28,5
ID	070

Bibliografia CHAPA BRUNET, T, La escultura zoomorfa ibérica en piedra: Tomo 1, Universidad Complutense de Madrid, Madrid 1980. pg 344

BLÁZQUEZ PÉREZ, J. (Ed.), ¿Hombres o Dioses? Una nueva mirada a la escultura del mundo ibérico, Museo Arqueológico Regional de la Comunidad de Madrid, Madrid 2011.

Anotacions Carreu angular d'un monument, manquen les potes davanteres.

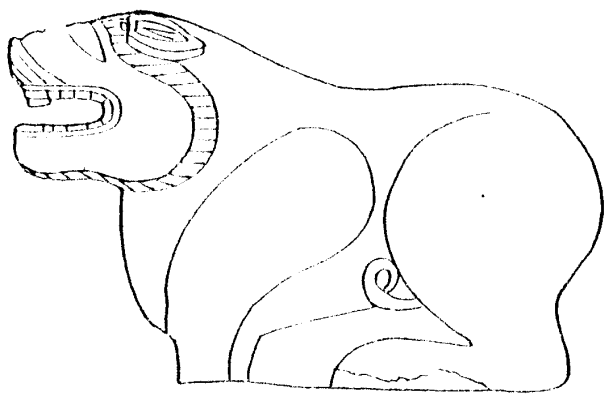
2

Descripció	Escultura de Lleó 3
Material	Pedra calcària
Tipologia Animal	Fera
Animal	Lleó
Jaciment	Pozo Moro
Localització en jaciment	Monument turriforme
Cronologia	V a ne
Dimensions	128 x 70,5 x 34
ID	071

Bibliografia CHAPA BRUNET, T, La escultura zoomorfa ibérica en piedra: Tomo 1, Universidad Complutense de Madrid, Madrid 1980. pg 344

BLÁZQUEZ PÉREZ, J. (Ed.), ¿Hombres o Dioses? Una nueva mirada a la escultura del mundo ibérico, Museo Arqueológico Regional de la Comunidad de Madrid, Madrid 2011.

Anotacions Carreu angular d'un monument. Manca part de les potes davanteres

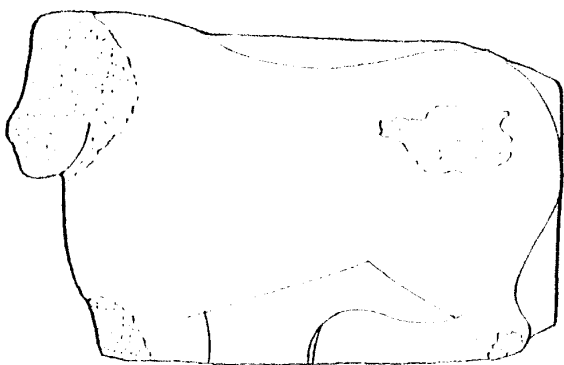

Descripció	Escultura de Lleó 4
Material	Pedra calcària
Tipologia Animal	Fera
Animal	Lleó
Jaciment	Pozo Moro
Localització en jaciment	Monument turriforme
Cronologia	V a ne
Dimensions	106 x 67 x 31
ID	072

Bibliografia CHAPA BRUNET, T, La escultura zoomorfa ibérica en piedra: Tomo 1, Universidad Complutense de Madrid, Madrid 1980. pg 347

BLÁZQUEZ PÉREZ, J. (Ed.), ¿Hombres o Dioses? Una nueva mirada a la escultura del mundo ibérico, Museo Arqueológico Regional de la Comunidad de Madrid, Madrid 2011.

Anotacions Carreu angular d'un monument. Manca part de les potes davanteres. Presenta ullals trencats.

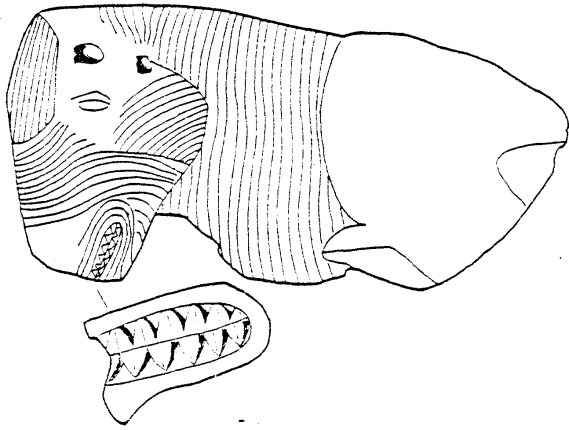

Descripció	Escultura de Lleó 5
Material	Pedra calcària
Tipologia Animal	Fera
Animal	Lleó
Jaciment	Pozo Moro
Localització en jaciment	Monument turriforme
Cronologia	V ane
Dimensions	109 x 70 x 29
ID	073

Bibliografia CHAPA BRUNET, T, La escultura zoomorfa ibérica en piedra: Tomo 1, Universidad Complutense de Madrid, Madrid 1980. pg 347

BLÁZQUEZ PÉREZ, J. (Ed.), ¿Hombres o Dioses? Una nueva mirada a la escultura del mundo ibérico, Museo Arqueológico Regional de la Comunidad de Madrid, Madrid 2011.

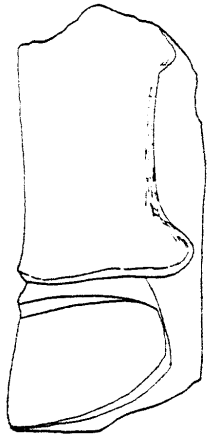
Anotacions Carreu angular d'un monument. Manca el cap i part de les potes davanteres

Descripció Escultura de brau 4
Material Pedra calcària
Tipologia Animal Bòvid
Animal Brau
Jaciment Elx
Localització en jaciment Parque Infantil de Tráfico
Cronologia anterior IV a ne
Dimensions 95 x 53 x 35
ID 074

Bibliografia CHAPA BRUNET, T, La escultura zoomorfa ibérica en piedra: Tomo 1, Universidad Complutense de Madrid, Madrid 1980. pg 185

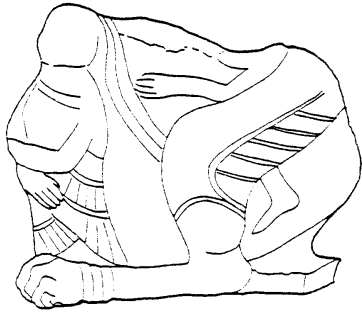
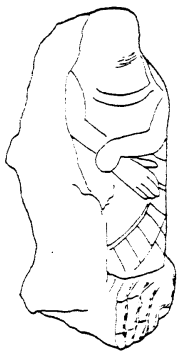
Anotacions Manquen les potes, les anques i les banyes. Cronologia donada pel context de trobada, possible peça reaprofitada.

Descripció Escultura de cavall 4
Material Pedra calcària
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment Elx
Localització en jaciment Parque Infantil de tráfico
Cronologia anterior IV a ne
Dimensions 30 x 13
ID 075

Bibliografia CHAPA BRUNET, T, La escultura zoomorfa ibérica en piedra: Tomo 1, Universidad Complutense de Madrid, Madrid 1980. pg 185

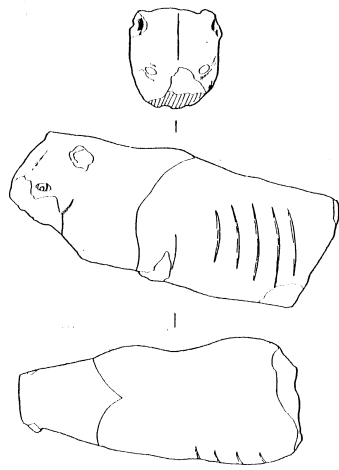
Anotacions Només és l'extrem inferior d'una pota. Cronologia donada pel context de trobada, possible peça reaprofitada.

Descripció	Escultura d'esfinx 2
Material	Pedra calcària
Tipologia Animal	Animal Fantàstic
Animal	Esfinx
Jaciment	Elx
Localització en jaciment	Parque Infantil de tráfico
Cronologia	anterior IV a ne
Dimensions	69,5 x 65 x 28
ID	076

Bibliografia CHAPA BRUNET, T, La escultura zoomorfa ibérica en piedra: Tomo 1, Universidad Complutense de Madrid, Madrid 1980. pg 191

Anotacions Grup d'esfinx amb les mans vorejant una figura femenina i un genet masculí. Manca el cap de l'esfinx i les anques així com gran part del genet. Cronologia donada pel context de trobada, possible peça reaprofitada.

Descripció Escultura de Lleó 6

Material Pedra calcària

Tipologia Animal Fera

Animal Lleó

Jaciment Elx

Localització en jaciment

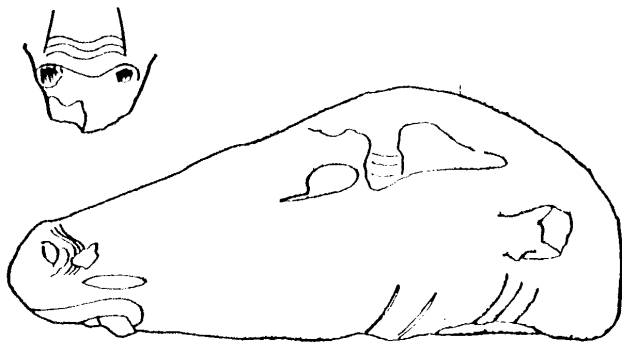
Cronologia anterior IV a ne

Dimensions 94 x 36 x 35

ID 077

Bibliografia CHAPA BRUNET, T, La escultura zoomorfa ibérica en piedra: Tomo 1, Universidad Complutense de Madrid, Madrid 1980. pg 193

Anotacions Manca el morro, les anques i totes les potes. Cronologia donada pel context de trobada, possible peça reaprofitada.

Descripció Escultura de cavall 5
Material Gres
Tipologia Animal Èquid
Animal Cavall
Jaciment Elx
Localització en jaciment Descontextualitzada
Cronologia
Dimensions 41 x 20,5 x 18
ID 078

Bibliografia CHAPA BRUNET, T, La escultura zoomorfa ibérica en piedra: Tomo 1, Universidad Complutense de Madrid, Madrid 1980. pg 193

Anotacions Només és el cap, deteriorat. Reciclat per a un mur de carreus i opus signinum romà. Cronologia incerta.

Bibliografía

-ALMAGRO, M., ARTEAGA, O, et al., *Protohistoria de la Península Ibérica*, Ariel, Barcelona, 2001.

-ALMAGRO-GORBEA, M., MONEO, T., *Santuarios urbanos en el mundo ibérico*, Real Academia de la Historia, Madrid, 2000.

-ARANEGUI GASCÓ, C., *Los Iberos ayer y hoy*, Marcial Pons, Madrid, 2012.

-BLÁZQUEZ PÉREZ, J. (Ed.), *¿Hombres o Dioses? Una nueva mirada a la escultura del mundo ibérico*, Museo Arqueológico Regional de la Comunidad de Madrid, Madrid, 2011.

-BLÁZQUEZ, J.M., *Las religiones de los pueblos de la España Antigua, Religiosidad hispana prerromana*, Editorial Biblioteca Nueva, Madrid, 2001.

-BURKERT, W. *Religión Griega Arcaica i clásica*. Abada Ediciones, Madrid, 2007.

-CHAPA BRUNET, T. MAYORAL HERRERA, V., *Arqueología del trabajo: El ciclo de la vida en un poblado ibérico*, Akal, Madrid, 2007.

-CHAPA BRUNET, T., *Influjos griegos en la escultura Zoomorfa Ibérica*, CSIC, Madrid, 1986.

-CHAPA BRUNET, T., *La escultura ibérica zoomorfa*, Ministerio de Cultura, Madrid, 1985.

-CHAPA BRUNET, T., *La escultura zoomorfa ibérica en piedra: Tomo 1*, Universidad Complutense de Madrid, Madrid, 1980.

-CHAPA BRUNET, T., *La escultura zoomorfa ibérica en piedra: Tomo 2*, Universidad Complutense de Madrid, Madrid, 1980.

- CHAPA BRUNET, T., BELÉN DEAMOS, M., “Viaje a la eternidad, El grupo escultórico del Parque Infantil de Tráfico (Elche, Alicante)”. *Spal. Revista de Prehistoria y Arqueología de la Universidad de Sevilla num 20 pp. 151-174*, Secretariado de Publicaciones de la Universidad de Sevilla, Sevilla, 2011.
- CHICHARRO CHAMORRO, J. L. (dir.), *Escultura ibérica en el museo de Jaen*, Junta de Andalucía, Linares, 1990.
- ESTRABÓ (GOMEZ ESPELOSÍN, J. Trad.), *Geografía de Iberia*, Alianza Editorial, Madrid, 2009.
- FERNANDEZ CASTRO, M. C., *La Prehistoria de la Península Ibérica*, Critica, Barcelona, 1997.
- GÓMEZ, X., “Fetos de équido en Els Vilars (Arbeca, Lleida): un nuevo tipo de deposición animal en hábitat durante la Primera Edad del Hierro en Cataluña”. A: QUESADA, F. i ZAMORA, M. (eds): *El caballo en la Antigua Iberia: estudios sobre los équidos en la Edad del Hierro*, Real Academia de la Historia, Madrid, 2003.
- GONZÁLEZ REYERO, S., RUEDA GALÁN, C., *Imágenes de los iberos: Comunicar sin palabras en las sociedades de la antigua Iberia*, CSIC, Madrid, 2010.
- GRACIA ALONSO, F. (Coord.), *De Iberia a Hispania*, Ariel, Madrid, 2008.
- GRACIA ALONSO, F., *La guerra en la protohistoria; Héroes, nobles, mercenarios y campesinos*, Ariel, Barcelona, 2003.
- GRACIA ALONSO, F., MUNILLA CABRILLANA, G., *Protohistòria, pobles i cultures de la Mediterrània entre els segles XIV i II a.C.*, Edicions UB, Barcelona, 1997.
- GREEN, M. *Animals in celtic life and myth*, Taylor & Francis, Nova York, 2002.

-LILLO CARPIO, P., PAGE DEL POZO, V., GARCÍA CANO, J., Et al., *El caballo en la sociedad ibérica: una aproximación al santuario de El Cigarralejo*, Museo Universidad de Murcia, Murcia, 2004.

-QUESADA SANZ, F. *Armas en la antigua Iberia, de Tartessos a Numancia*, La Esfera de los Libros , Madrid, 2010.

-QUESADA SANZ, F. "Aristócratas a caballo y la existencia de una verdadera caballería en la cultura ibérica: dos ámbitos conceptuales diferentes".

A: C. Aranegui (ed.) *Actas del Congreso Internacional, 'Los Iberos, príncipes de Occidente'*. Barcelona, 1998.

-QUESADA SANZ, F. TORTAJADA RUBIO, M., "Caballos en arcilla de la Segunda Edad del Hierro en la Península Ibérica". A: *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología de la Universidad Autónoma de Madrid (CuPAPAM)* 25.2, 1999, pp. 9-53.

-SALINAS DE FRÍAS, M., *Los pueblos prerromanos de la Península Ibérica*, Akal, Madrid, 2010.

-SANMARTÍ, J., SANTACANA, J., *Els ibers del nord*, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 2005.

-SAN NICOLÁS PEDRAZA, M.P., RUIZ BREMÓN, M., *Arqueologia y antropología ibéricas*, Uned ediciones, Madrid, 2000.

-VALLEJO DELGADO, L. E., *Los conjuntos escultóricos de Cerrillo Blanco de Porcuna (Jaén): Procesos, técnicas y grafismos. Un ensayo perceptivo y experimental sobre la mirada de los escultores*, EUG, Granada, 2012.